

Anmeldelser

Dagligliv i Danmark i vor tid

Bd. 1 Samfund og familie, 574 s. ill.; Bd. 2 Arbejde og fritid, 518 s. ill. index. Redaktion: George Nellemann i samarbejde med Lørn Piø og Birgit Vorre, København. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 1988-89. ISBN 87-17-06019-2. Kr. 996,-.

Danske kulturforskere har en spesiell tradisjon i å lage oversiktsverker over temaet »dagligliv«. Polyhistoren Troels-Lund presenterte sitt hovedverk »Dagligt liv i Norden i det sekstende aarhundrede« på slutten av 1800-tallet. Axel Steensbergs firebindsverk om dagligliv i Danmark dekker tiden fra 1620 til midten av vårt hundreår og ble til i årene 1963 til 1971. Og så er bildet komplett med tobindsverket »Dagligliv i Danmark i vor tid«. De to bøkene, hver på over 500 sider, tar for seg den danske hverdag i tiden fra 2. verdenskrig og til og med 1980-årene. Hovedredaktør har vært George Nellemann, med Lørn Piø og Birgit Vorre som medredaktører.

Man har valgt å nærme seg hverdagslivet fra to hovedsyns-vinkler. Første bind har et tilnærmet fugleperspektiv på hverdagen, der man skriver om generell samfunnsutvikling og om familie og privatliv. Andre bind konsentrerer seg om arbeid og fritid.

Det vil alltid være flere måter å disponere et slikt verk på. En måte er å la en eller noen få forfattere skrive relativt store bolker der man legger vekt på å se ulike fenomen i sammenheng og der syntesen er viktigere en mangfoldet. Redaksjonen har valgt en annen linje med relativt sterk oppdeling af temaet »dagligliv«. Ialt 44 artikler har det blitt av 37 forfattere. Selv med redaksjonens oppdelings-prinsipp kunne, etter min vurdering, verket ha vunnet på færre artikler, der man i enda større grad enn nå hadde lagt fugleper-

spektivet på den danske hverdagen. Ett eksempel: Det blir noe kunstig å lese om dansk språk og språkbruk i tre ulike kapitler af samme forfatter. Kapitlene er i og for seg opplysende og gode, men ett kapittel om språkutvikling ville ha kunnet gi en mer syntesedannende framstilling. Dette burde være spesielt viktig siden det er snakk om et oversiktsverk. En viss generell svakhet er derfor en noe for sterk fragmentarisering av framstillingen.

Et spørsmålsteget vil jeg også stille ved framstillingen af yrkeslivet i dagens Danmark. Det er forståelig at primærnæringer som landbruk og fiske får egne artikler for å kunne vise den radikale forandring som næringsstrukturen har gjennomgått. Det er videre nyttig og positivt at arbeidere, håndverkere og funksjonærer har fått egne artikler. Men jeg stiller meg undrende til at serviceendringen inkludert en stor offentlig sektor ikke har fått en selvstendig behandling. Det samme gjelder de selvstendige næringsdrivende. Riktignok er disse yrkeskategoriene representert i et nyttig kapittel om livsformer (Anette Vasström: Det forskjellige liv – eksempler på livsformer, bd. 1). Men med tanke på den betydning disse yrkene har, ville det ha vært naturlig med en grundigere behandling. Og kanskje kunne det ha vært på sin plass med en egen framstilling om den relativt store gruppe arbeidsløse som på mange måter står fram som en egen »yrkesgruppe«, spesielt i de senere tiårene.

Når disse litt undrende innvendingene er framsatt, må det også understrekes at de fleste innfallsvinkler er valgt på en måte som virkelig kaster lys over den danske hverdag. Framheves må artiklene om ferieliv, om bogformer, der de unge har fått en egen omtale, innvandrere, mediesamfunnet, billedkunst i hverdagen, forbrukssamfunnet og barns forhold. Her

kommer det fram mange gode observasjoner som setter det moderne menneskets hverdag i perspektiv.

I en kort bokmelding vil det være umulig å si noe om hvert af de 44 bidragende. Med så mange ulike bidragsytere sier det seg imidlertid selv at det blir noe forskjell på bidragene. F. eks. vil leserne møte rent deskriptive, nesten kåserende framstillinger (f. eks. Lørn Piøs »Overtro») og klart problematiserende og analytiske artikler (f. eks. Bjarne Kildegaards »Køn, klasse og forkledning»). Dette gir bøkene en spennvidde som totalt sett kan sies å være positivt.

Et gjennomgående trekk er en utstrakt bruk af erindringer, også egne erindringer og iakttagelser. Forfatterne bruker intervju materiale for å illustrere de fenomen som omtales. Dette gir framstillingen liv og menneskelig nærhet. Samtidig ligger det alltid en fare i å skape generaliseringer på et noe spinkelt grunnlag.

Det er alltid vanskelig å framstille forhold der man er engasjert både som menneske og forsker. Av og til sitter leseren igjen med et inntrykk af at det danske hverdagslivet har funnet en ideell form på 1980-tallet. Slike inntrykk fester seg når enkelte forfattere avfeier fenomen og holdninger f. eks. 1950-tallet som »bornerte» eller på annen måte stempler tidligere tiders løsninger på en negativ måte. Det er selv-sagt ikke mulig og heller ikke ønskelig å tilstrebe en fullstendig verdinøytral analyse av kulturelle fenomener. Men man opnår heller ikke særlig opplysende kulturforståelse ved å opphøye seg og sitt ståsted som et ideal, sammenlignet med tidligere tider. Det ligner mer på kulturpolitisk misjonering enn på kultur-analyse.

I den store sammenhengen er imidlertid mine innvendinger marginale i forhold til den nytten verket gir og den store mengde informasjon som forfatterne bidrar med. Spesielt vil jeg framheve en god og utfyllende bruk av illustrasjoner, både foto, tegninger og figurer. Ofte er det tale om mer enn bare illustrasjoner fordi tekstene kan inneholde viktig og utfyllende informasjon.

Et positivt trekk er den kommenterende bibliografi til hver enkelt artikkel. Der

får leseren nærmere orientering om grunnlagsmaterialet for den aktuelle framstillingen. Indeksen derimot er noe knapp og burde ha vært fyldigere for å kunne yte informasjonsmengden større rettferdighet.

Alt i alt er »Dagligliv i Danmark i vor tid» et viktig tilskudd til den nordiske faglitteraturen om hverdagskulturen. Det neste burde kanskje være et sammenlignende nordisk verk, der man kunne få fram likheter og forskjeller på det nordiske kulturområdet når det gjelder hverdagskultur.

Magne Velure

Karsten Sejr Jensen:

Trolddom i Danmark 1500–1588

København, Forlaget Nordisc, 1988. 167 s., ill. ISBN 87-88619-81-8. Kr. 180,-.

Bogen er et stort, men stramt disponeret historiespeciale fra Københavns Universitet. Specialet behandler såvel kirkens som de verdslige myndigheters og samfundets holdninger til fænomenet trolddom i 16. århundrede.

Enkelte rettelser er foretaget, som det fremgår af bogens forord, men nogen egentlig bearbejdning med henblik på udgivelsen har ikke fundet sted. Ærgerligt nok! Eksempelvis savnes der nemlig en egentlig metodisk diskussion af det store kildemateriale, som ligger til grund for undersøgelsen. Dette præsenteres uden stillingtagen til, om kernematerialet – de velbevarede helsingørske tingbøger – uden videre kan suppleres med stof fra bl. a. lokalhistoriske årbøger af svingende lødighed.

Ikke desto mindre er udgivelsen velmonteret, for bogen er en af de bedste fremstillinger af trolddommens Danmarkshistorie.

Med visuel kraft formår Karsten Sejr Jensen at fremmane billedet af en for os i dag sær og fremmedartet fortid, hvor fornærmelser smertede mere end en dragt prygl. Og netop ordet var heksens våben. Heksen lovede ondt, og når ondt før eller siden indtraf, så ansås heksens skadevoldende hensigt og handling for bevist. At Djævelen skulle have haft en finger med i spillet, afviser Karsten Sejr

Jensen som »noget påklisset og uessen-tielt i trolddomsprocesserne«. I et samfund, hvor de mange konstant balance-rede på sultegrænsen, havde anklagerne simpelthen brug for trolddomsprocesser-ne, når ellers uforklarlige katastrofer skul-le forklares: Vanskæbne, sygdom og pludselig død. Heksen blev en synde-buk. Hun – og i sjældnere tilfælde han – havde en »enhedsskabende funktion«. Den bagvedliggende teori er således en Durk-heim'sk funktionalisme.

I Karsten Sejr Jensens hænder bliver den et redskab, der sætter ham i stand til at spinde tro, overtro, jura og økonomi sammen til én tråd.

Henrik Stevnsborg

Ed. Alan Klitgaard:

Politikens Folkemusik Leksikon

Den ny folkemusiks navne gennem 30 år. København, Politikens Forlag, 1989, 280 sider, ill. ISBN 87-567-4209-9. Kr. 199,-.

Politikens nye folkemusikleksikon, der udkom i januar, imødekommer et gam-melt behov for et grundigt, populært op-slagsværk på dansk om den nye danske og internationale folkemusik. Folkemusik-elskere, forskere og mediefolk vil her kun-ne finde et væld af nyttige oplysninger om navne, plader og tendenser inden for det-te store og svært afgrænsbare område. De fyldige diskografier ved hvert opslag (i vid udstrækning udarbejdet af bibliotekar Anni Lehmann Andersen) er en vigtig del af bogen, og selv om arbejdet med vær-ke har strakt sig over en årrække, er ak-tualitetsgraden høj. Plader og navne helt op til deadline 30.9.1989 er kommet med.

Alligevel sidder man efter gennemlæs-ningen af leksikonet tilbage med lidt blan-dede følelser. På den ene side giver det et solidt og meget detaljeret overblik over den nyere anglo-amerikanske folkemusik i allerbredeste betydning – fra traditionelt violinspil i Appalacherne til folk-punk i London og skotsk-spillende danskere. På den anden side er der en mærkelig skævhed i prioritering og emnevalg. Alan Klitgaard har fra sit udsigtspunkt i det østlige Danmark rettet kikkerten mod vest. Med i synsfeltet er så kommet dan-

ske musikere og grupper kendt fra medier og koncerter, den eng./skotsk/irske/bre-tonske og den nordamerikanske folkemu-sikrevival, og hvad deraf fulgte. Kikker-tens synsfelt er også så bredt, at det har ramt den latinamerikanske verdens kend-teste navne (ved Jens Lohmann). Men fra udsigtspunktet i Danmark er søgefeltets kegle alligevel så smal, at kun få svenske og endnu færre norske musikere er kom-met med. Fra det øvrige Europa er det kun få spejlinger, der har ramt kikkertens linse, og Finland, Syd- og Østeuropa og Balkan ligger næsten helt bag horizon-ten. For slet ikke at tale om Afrika og Asien. Lidt statistik: Af leksikonets ca. 450 opslag (grupper eller enkeltpersoner) er de ca. 150 eng./skotsk/irsk/bretonsk, de ca. 120 nordamerikanske og de ca. 115 danske. Til det øvrige Norden er der kun blevet plads til ca. 25 opslag, til resten af Europa kun knap 20. Mange af musikerne fra den engelsktalende verden kan man finde både som enkeltopslag og omtalt i forbindelse med de forskellige grupper, de er indgået i. En vis sanering her til for-del for flere opslag fra Norden og det øvri-ge Europa havde bragt leksikonet bedre i balance. Et meget nyttigt navneindeks bag i bogen gør det nemlig muligt at finde frem til musikere, også selv om de ikke har deres eget opslag.

Leksikonets skævhed begrundes i for-ordet med at »den direkte inspiration for de første generationer af revival-musike-re i stort set alle de lande, der har oplevet en revival, var den amerikanske og sene-re den britiske og irske revival« (s. 3) – et synspunkt der også videreudvikles i leksi-konets korte, men udmærkede historiske indledning, der følger udviklingen fra den amerikanske revival i 30'erne frem til Danmark i dag. Alligevel virker bogens prioritering skæv. Nogle eksempler:

Den amerikanske revival får en glimren-de og mange gange overlappende dæk-ning i opslag som Lomax, Seeger-fami-lien, Leadbelly, Guthrie, New Lost City Ramblers, Elliot, Dylan. Den svenske »fol-kemusikvågen«, som også har haft stor indflydelse på det danske folkemusik-miljø, berøres derimod kun i ganske få opslag (f. eks. Ståbi). Mens en lang række af ældre amerikanske traditionsmusikere

får en god behandling, har ingen af den svenske folkemusiks traditionelle inspirationsfigurer selvstændige opslag. Store igangsættere som Dalar-spillemanden Knis Karl Aronsson og nyckelharpebevægelsens mentor Eric Sahlström er nævnt i bisætninger, Pål Olles og Røjås Jonas og deres skoledannende sammen-spil omtales ikke, ej heller en stor og inspirerende balladesangerske som Svea Jansson.

Det skotske indsamlingsarbejde er behandlet i opslag som Henderson, Robertson og Stewarts of Blair, mens inspirationen fra en dansk indsamlingsgigant som Evald Tang Kristensen ikke er nævnt med ét ord. Det virker også skævt at finde en række gode opslag på den fransk-amerikanske cajun- og zydeco-musik i Louisiana, mens det særdeles livskraftige norske folkemusikmiljø kun får sølle fem opslag. F.eks. skal en markant norsk spillemandsprofil som Knut Buen findes under omtalen af violinspilleren Tom Anderson fra Shetlandsøerne. Og omtalen af 70'erne fornyede interesse for folkedans i Danmark finder man under opslaget Rod Stradling (central figur i den eng. danse-revival).

Den amerikanske old time, country og bluegrass musik er meget fyldigt dækket, mens balkanmusikken, som også har mange dyrkere i Danmark, næsten kun er omtalt i forbindelse med danske grupper som Urte og Bazaar. Af ældre danske traditionsbærere er kun Ewald Thomsen og Ingeborg Munch med, mens plademarkedets mange visesangere fra Trille til Fisker Thomas, fra Dissing til Sebastian alle er fyldigt omtalt.

Leksikonets begreb »ny folkemusik« er uhyre bredt og omfatter alt fra traditionel banjo til Savage Rose. I forordet og i mange af artiklerne argumenterer Klitgaard godt for, at det hele hænger sammen. For en populær brugs-bog er det bestemt også bedre med rummelige definitioner end smalle, men det er synd, at så få af de nordiske traditionsmusikere, der har været en inspiration for den ny folkemusik, har fundet plads i bogen.

For den, der som Klitgaard har ørerne og interessen rettet mod vest, dækker Politikens Folkemusikleksikon et længe

næret behov. Den, der også lytter i andre verdenshjørner, har fået en nyttig håndbog, men mangler stadig et dækkende folkemusikleksikon på dansk.

Hans Peter Larsen

Eske K. Mathiesen:

Den latterlige folkemindesamler

109 sider, illustreret. Nr. 18 i serien Studier fra Dansk Folkemindesamling. Udgivet af Foreningen Danmarks Folkeminder, København 1989. ISBN 87-87897-82-2. Normalpris: kr. 80,-. Medlemspris: kr. 40,-.

Enhver der har beskæftiget sig seriøst med folkeminder véd, at udenforstående ofte finder det komisk, at man samler på den slags. Den latterlige folkemindesamler er da også blevet, om ikke en *stock character* som Den bedragne Ægtemand og Den stortalende Soldat, så i hvert fald mål for tre spidse penne i dansk litteratur: Knud Valløes *Emte-Jægerne* (1861), Vilhelm Grønbechs *Sejersen fra Variager* (1940) og Peter Seebergs *Drømmen om folket* (1975-76) byder alle på geskæftige folkemindesamlere, som ikke aner hvor latterlige de selv er. Eske Mathiesen lader dem alle tre passere revy i sin fine lille bog, men opholder sig længst og kærligst ved Grønbechs Stakkelsen-figur. Under udforskningen af ham træder Grønbech selv langsomt frem fra baggrunden, indtil han til sidst dominerer scenen.

Stakkelsen er latterlig i hvert fald på tre måder. En af dem er hans akademiske ambitioner, som i *Variager*-boernes øjne ikke blot er fremmedartet, men også komisk – her er det Grønbechs dobbelte erfaring fra den lille provinsby og fra det københavnske akademikermiljø, der er drivkraften. Stakkelsen snakker begejstret om sin forskning, og *Variager*-boerne lytter pænt, men ryster i det stille på hovedet. Den anden er hans totale mangel på forståelse for det samfund han driver sin »feltforskning« i, han gør hvad folkemindesamlere havde gjort i hundrede år før ham: samler »ting« uden at interessere sig det mindste for deres betydning for de mennesker der skaber og bruger dem – her er det Grønbechs fremsynede kritik

af sin samtids folkemindeforskning, der kommer til udtryk; i virkeligheden er det svært i dag at se *hvor* fremsynet Grønbech var, for han sagde det som alle folklorister begyndte at sige en generation senere. Den tredje side af Stakkelsens latterlighed er hans »eksotiseren« af de mest dagligdags småting, ordsprog og talemåder. Hele vejen insisterer han på at få deres oprindelse forklaret, og han lægger dem ind i et betydningsunivers, der er lige ved at få hans »informanter« til at føle sig fremmede for sig selv.

Bag det alt sammen mærker man den fundamentale oplevelse hos Grønbech af modsætningen mellem det gammeldags liv i provinsbyen, hvor alle, selv de anerkendte afvigere, lever og ånder i samme traditionelle kulturform, og det moderne og ekspansive, men splittede storbyliv. Stakkelsen er eksponent for en kulturmodsatning han ikke selv fatter en smule af, derfor er han latterlig. Eske Mathiesens undersøgelse stiller det ubehagelige spørgsmål, om vi er blevet klogere siden.

Bengt Holbek

Holger Rasmussen: Gammelt dansk tin

Kandestøberne og deres arbejder. København, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 1987, 128 sider, rigt illustreret. ISBN 87-17-05524-5. Kr. 198,-.

Holger Rasmussen indleder sin bog om gammelt tin med at placere den som et led (måske et af de sidste) i rækken af danske museumsfolks publikationer af »danske håndværkeres produkter og bestemmelsen af deres mestermærker«. Mestermærkerne har han selv tidligere publiceret i »Danske tinmærker«, 1983, og her præsenterer han så produkterne, og han lægger vægt på, at der er tale om en kulturhistorisk fremlæggelse, ikke en kunsthistorisk, hvilket betyder, at dagligdagens brugsting er medtaget – i det omfang de er bevaret. Udvalget i billeddelen af værket, som omfatter ikke mindre end 171 illustrationer, er produkter, som kan henføres til danske mestre inden for det nuværende Danmarks grænser – før ca. 1900.

Det er en velkomponeret bog, hvori der først gøres rede for tidligere litteratur om emnet. Derefter kommer kapitler om kandestøberfaget og dets organisation, og – på grundlag af skifter – for værkstedets indhold. Selve arbejdsgangen og fagets teknik omtales kun ganske kort, på grundlag af et par håndbøger fra første halvdel af 1800-tallet.

Efter disse indledende kapitler, kommer så »Katalogdelen«, der, som omtalt, omfatter 171 illustrationer, ordnet efter funktion og ikke kronologisk efter stil. Det er kirketin, laugstin, bordtin, køkkentøj, skrivetøjer, tallerkener som skydepræmier, legetøj og sanitet.

Hvert afsnit indledes med nogle generelle oplysninger om gruppen, og til hver illustration er der en udførlig beskrivelse, omfattende også mester- og lødighedsstempler.

Konservator Karen Stemmann Petersen fra Nationalmuseets bevaringssektion har beriget bogen med et kapitel om »Opbevaring og vedligeholdelse af tingestander«, som det nok er værd for tin-ejere at læse.

Bogen afsluttes med registre: navne, steder, stikord og ordforklaringer.

Og skulle nogen undre sig over, hvordan man kan støbe tyndvæggede tinsager i de forme, der er gengivet på fotografiet side 27, kan anmelderen for egen regning tilføje, at der er fordi billedet kun viser halve forme: underdelene af sandsten. Overdelen til sådanne forme er drejet i træ og udgør den kerne, som gør, at skålene bliver hule. Nogle få af den slags har faktisk overlevet fra det i øvrigt uddøde fag.

George Nellemann

Knud Prange: Lokalhistorie – en håndbog

København, Dansk Historisk Håndbogsforlag, 1989. 256 sider, ill. ISBN 87-88742-38-5. Kr. 188,-.

Knud Prange: Mit navn er Jensen

En bog om slægtsforskning, København, DR's Forlag, 1989. 56 sider, rigt ill. Bestilingsnummer 66-89 52 02. Kr. 98,-.

Knud Prange har i det forløbne år udsendt to nyttige håndbøger – især for amatørhistorikere, men så sandelig også nyttige for professionelle. Den store af dem, om lokalhistorie, er både en bog om lokalhistoriens historie og en vejledning for folk, som vil drive lokalhistorie selv. Begrebet lokalhistorie optager forfatteren meget – måske mere end den ivrige, som gerne vil i gang, har brug for – og synes man det, kan man springe hen til det kapitel, som hedder »Om at komme i gang«, for dér er der noget at hente. Man føres gennem såvel elementære sager som tekstbehandling, databaser og notatteknik som mere teoretiske afsnit om kritik, metode og kildetolkning.

Tyngdepunktet i bogen er den meget grundige gennemgang af de eksisterende typer af kilder og hvor de kan findes, således er der en redegørelse for arkivvæsenets opbygning og de mange hjælpemidler – ikke bare de offentlige, men også de private arkiver og de samlinger af arkivalier, som kan findes på museer og universitetsinstitutter, er med.

En stor del af bogens illustrationer er, naturligt nok, eksempler fra arkiverne eller deres registraturer, men der er også direkte brugbare sager, som et håndskrevet, gotisk alfabet, der står i afsnittet om, hvordan man lærer sig at læse arkivalier skrevet med det; og det er jo ganske mange.

Den mindre bog, en af Danmark Radios, er det en fornøjelse at blade og læse i. Den er grafisk meget kønnere end den helt traditionelle håndbog, og spækket med fine eksempler på både originalmateriale og den måde, man mest praktisk skriver det ud på. Den indeholder f.eks. en stor, udfyldt anetavle som man kan gå lige til med det man allerede ved om forældre og bedsteforældre og gå videre med, efterhånden som man, vejledt af instruktionerne i brugen af bl. a. kirkebøgerne, finder frem til data om sine 8 oldeforældre og 16 tip-oldeforældre.

»Mit navn er Jensen« indeholder naturligvis de samme oplysninger som håndbogen om arkivvæsenet, men den går videre på netop det personalhistoriske område ved også at henvise til, hvordan man finder ud af, om der allerede er

skrevet om den slægt eller de personer, man leder efter. Her er f.eks. Frederiksberg Kommunebiblioteks Katalog over Genealogisk Samling en uhyre nyttig henvisning: Her findes over 1800 titler på stamtavler o.l.

Begge bøger har gode litteraturhenvisninger, håndbogen naturligvis flest, nemlig 479, sagligt ordnede, som der med nummer henvises til fra teksten, således at de umiddelbart fungerer som en uddybning, hvis man vil videre med emnet.

Det er to gode – og lettilgængelige – bøger, og man skal måske ikke mindst takke Prange for, at han også gør omhyggeligt rede for, hvordan man laver fejl og kommer på vildspor.

George Nellesmann

Axel Steensberg & Grith Lerche:

Danske bondemøbler. Bd 1-2.

Nyt Nordisk Forlag, København, 1989. I alt 460 s. med 615 ill., heraf 152 i farve. ISBN 87-17-05976-3. Kr. 678,-.

I 1949 udsendte Axel Steensberg Danske Bondemøbler, en banebrydende publikation med ikke mindre end 466 illustrationer, heraf 8 i farve. Det sidste var imponerende, ikke mindst dengang. I bogen fremlagdes det rige materiale, der henlås mere eller mindre upåagtet i museer og hos enkelte samlere. Samtidig gjordes der opmærksom på, at her var et emne, der kunne og burde opdyrkes, inden resterende gamle bondemøbler blev afsyret, sandblæst eller hugget til pindebrænde.

Bogen vakte interesse, og interessen holdt. I 1964 udkom 2. udg., forøget med et ark. Nu var bogen standardværket om danske bondemøbler. I 1973 udkom 3. udg., atter forøget med et ark, hvori Ole Alkærsig skrev om bevaringen af malede møbler.

4. udg. foreligger nu. Den indeholder ikke alene hovedparten af, hvad der stod i de tidligere udgaver, men den er øget med 152 sider i forhold til 3. udg., hvorfor værket er blevet delt i 2 bind. Men vigtigst er, at antallet af farvebilleder er blevet sat op fra 12 til 152, en virkelig gevinst, da de fleste bondemøbler er dekorerede, hvad

der er umuligt at vise tilfredsstillende i sort-hvidt. Det skal tilføjes, at farvefotografierne er mesterlige (Niels Elswing), og at trykket er ligeså (Poul Kristensen). Dertil er kommet 20 opmålinger af udvalgte møbler, at Ole Alkærsig har øget sit afsnit med en artikel om malingens teknik, udarbejdet sammen med Arne Bäck, samt at alle tekstafsnit og billedtekster er så fyldigt resumeret på engelsk, at det snarere må betegnes som en forkortet oversættelse. Den engelske tekst er endda flere steder mere oplysende end den danske.

I den ny udgave er der lagt stor vægt på at finde frem til menneskene bag de navne og navnebogstaver, der findes på møblerne. I forbavsende mange tilfælde er det lykkedes. I enkelte tilfælde med et endnu mere forbavsende resultat. På en kiste står *Hans Lavrssen 1593*. Han viser sig at have været biskop i Ribe, svigersøn af reformatoren Hans Tausen og selv svigerfader til historikeren Anders Sørensen Vedel. Tycho Brahe har været i hans hjem. Ikke netop bondemiljø, men kisten endte da til sidst på en gård.

Den ny udgave er som de tidligere ind delt i afsnit efter møblernes art, altså om borde og bænke, om stole osv. Sidste afsnit handler om ure og er værkets svageste. Det kunne uden skade have været udeladt ligesom tidligere udgavers afsnit om manglebrætter. Men det kunne også have været suppleret op ved et besøg i urmuseet i Den gamle By. Tilsvarende kunne Waagepetersens bog om danske borgerlige møbler have været udnyttet. Den findes end ikke i litteraturfortegnelsen, selvom det er møbler, der er behandlet i begge værker, endda med forskelligt resultat.

Den ny udgave har Grith Lørche som medforfatter. Det har medvirket til, at værket er blevet så hurtigt færdigt og har fået så stort et omfang og så fuldendt et udstyr. Ikke mindst kan man glæde sig over billedgengivelserne. Det er muligt at studere detaljer. Det er så meget vigtigere, som hovedparten af møblerne er fra Nationalmuseets bondesamling, der i 1988 blev lukket og pakket væk. Lokalerne skal bruges til administration. Må den ny udgave medvirke til, at samlingen – en

af Europas bedste – snarest blive genopstillet.

Men uanset medforfattere m.v. er værket stadig Steensbergsk. Anmelderen har i et halvt århundrede arbejdet for, sammen med eller i nærheden af Steensberg og kan til fulde bekræfte, at han er igangsætteren, inspirerende, meget vidende, kombinerende og udfordrende (indtil det øretæveindbydende) samt ikke at forglemme utroligt energisk og veloplagt, kort sagt en manipulator af rang. Således også i dette værk.

Udfordrende? Tag f.eks. bondemøbler. Steensberg har i mere end 50 år beskæftiget sig med begrebet, men se om han har defineret det. Skal man lave en definition ud fra alt det, der medtages i udgaverne, må det blive, at et bondemøbel er et møbel, der har været anvendt i en bondegård eller i et husmandshjem. Ganske uanset hvem det oprindeligt er lavet til. Dog ikke, hvis det har været lavet til kongehus og adel, så er det ikke et bondemøbel, uanset om det siden har været brugt i generationer på en bondegård. Men at det er lavet til en bisp, en præst eller en købmand i byen gør ikke noget, blot det er endt på landet. Synspunktet er inkonsekvent, men har vist sig frugtbart, så hvorfor bekymre sig om subtile distinktioner.

Der er andre steder, hvor anmelderens hjerne ikke kan komme på omrejningsstal med Steensberg. F.eks. kan anmelderen ikke se, at det er sandsynliggjort, at stensbører Jens Larsen ved Frederiksværk har lavet stolene fig. 108-09, selvom hans broders forbogstaver står på den ene. Eller at stolemager Jens Beck i Køge har lavet stoleryggen fig. 114, og at denne er prototypen for Jersiestolene, selvom stoleryggen er fra 1806, og dens første ejer boede i Hundige. Eller at snedker Jens Madsen boede i Knæsted og der lavede skabet fig. 367, selvom der står JMK i en kartouche på gesimsen. Men det skal nok vise sig, at Steensberg har ret. Måske kunne protokollerne over amtmændenes bevillinger til håndværkere, der ønskede at nedsætte sig i landdistrikterne, have løst nogle af problemerne. Men de synes ikke anvendt.

Endelig skal det bemærkes, at den smukke røde kiste fig. 175 med malede

beslagimitationer og blomsterkranse med roser, tulipaner og viltre bånd med bogstaverne IHS SPD og årstallet 1672 næppe er fra Chr. V.s tid. Medmindre stilhistorien bliver revideret. Men dette er ligesom tidligere anført kun småindvendinger, fremført for at vise, at anmelderen allerede har læst værket.

1949-udgaven af Danske Bondemøbler betød et kæmpeskridt fremad i udforskningen af danske bondemøbler. 4. udgaven, 1989-udgaven eller 2 binds-udgaven, betegner et lige så stort skridt fremad i forhold til de tidligere udgaver. Man må ønske, at den hurtigt vinder udbredelse, såvel herhjemme som i udlandet, således at de to bind snart følges op af et tredje bind, der medtager bondemøblerne i de museer, der ikke er kommet med i denne udgave.

D. Yde-Andersen

**Finn Grandt-Nielsen,
John L. Laurberg:
Forbryderbilleder 1867–1870**

Optaget af fotograf E. Rye i Odense. Udgivet af Mammes Bogtrykkeri A/S, Odense 1989, i samarbejde med det byhistoriske museum Møntergården. I kommission hos Forlaget Skippershoved, 62 s. Ill. ISBN 87-983162-2-2. Kr. 88,50.

Fotografiets 150-års jubilæum er anledningen til denne lille bog, der præsenterer 45 »mistænkelige personer«, som i årene 1867–1870 blev fotograferet for Odense politi af byens førende fotograf Emil Rye. Han havde fra 1865 atelier i Overgade 11.

Fotografierne kommer fra Møntergårdens billedsamling, hvori findes to albums med Odense politis optagelser af næsten 700 kriminelle personer fra årene 1867–1878. Portrætterne er i det gængse visitkortformat, og i alt 158 af dem er taget af fotograf Rye, der forlod Odense i 1870. Hvert af de 45 udvalgte portrætfotografier ledsages af en billedunderskrift med personens navn, alder, stilling, fødested, forældre og signalement, samt en lidt længere tekst, der ud fra justitsmyndighedernes protokoller og andre kilder fortæller historien om, hvorfor den pågældende blev fotograferet af politiet.

Bogen giver et rystende billede af en gruppe mennesker, som er kommet i konflikt med loven og straffes strengt for deres »forbrydelse«. Mange var fattige tilflyttere fra landet, som forsøgte at klare sig i den stærkt voksende købstad. De fleste blev straffet for tyveri, også selvom det stjalne var af ringe værdi. Det gælder for eksempel den arbejdsløse smedsvend Hans Christian Torp, som »havde tilvendt sig et løst liggende Rendestensbræt til en Værdi af 2 Mark, som han agtede at benytte til Brændsel«. Han fik 8 dages simpelt fængsel. På fotografiet ser vi Hans Christian Torp iført en slidt stortrøje stirre vredt mod fotografen.

I det hele taget virker kombinationen af de udtrykfulde portrætter og de nøgterne referater af sagernes forløb meget stærkt på læseren, og bogen vil blive stående som en nærgående og nyttig visualisering af dansk socialhistorie.

Men Emil Ryes gode portrætter af »mistænkelige personer«, fotograferet i deres daglige tøj, kan måske også bruges til udfyldning af lakuner i dragtens historie. Sådan har man i Norge udnyttet en tilsvarende samling »forbryderbilleder«. I Norsk Folkemuseums Billedsamling findes 121 fotografier af mænd og kvinder fra Buskerud amt, som sad i varetægt eller fik straf i årene 1868 til 1871. Samlingen stammer fra en skrivepult, som i 1919 kom fra Drammen, hvor den havde stået på kontoret hos fylkesmanden for Buskerud amt, som havde overopsyn med byens fængsel og arresthus. 46 af billederne viser mænd fra Drammen, og på grundlag af disse 46 portrætter har Anne Kjellberg i »By og Bygd« XXXII (1988) skrevet om »Mannsdrakt i Drammen i 1860-årene. Moteplagg-hverdagstøj«. Hun gennemgår annoncematerialet og sammenligner derefter med det tøj, der ses på fotografierne. Men hun lader fotografierne tale direkte og mændene forblive anonyme. Det er en modsat indfaldsvinkel af den, der er brugt i Odense. Men Finn Grandt-Nielsen har med sin lille jubilæumsbog gjort opmærksom på et fremragende kildemateriale, som ikke tidligere er blevet brugt i dansk etnologisk forskning.

Ib Varnild

Lisbeth Holtse:
En fynsk hjulmagers dagbog
1813–1833

Analyse og Tekst. København, Landbohistorisk Selskab 1989. 216 s., ill. ISBN 87-7526-089-1. Kr. 188,-.

For Landbohistorisk Selskab er udgivet en del bondedagbøger fra 1700- og 1800-årene, hovedparten heraf med gårdmænd som dagbogskrivere. Men bondebefolkningen rummede andre kategorier: håndværkere og husmænd, med de to erhverv som oftest forenet i en og samme person simpelt hen for at kunne klare dagen og vejen. Det er en sådan skæbne, der behandles i den foreliggende bog, der skiller sig klart ud fra de øvrige publicerede bondedagbøger, først ved at dagbogens forfatter Hans Nielsen både er husmand og hjulmager og derudover en særdeles aktiv spillemand. Men hvad der gør dagbogen exceptionel er, at han begyndte at føre den, da han blot var 18 år gammel, og fortsatte dermed til sin tidlige død af tuberkulose i 1833. Optegnelserne giver derved et interessant indblik i den unge ugifte karls verden, og ungkarl forblev han lige til sit 35. år.

Udgiveren af dagbogsteksten er etnolog fra instituttet i Brede, hvor hun for sin magisterafhandling udarbejdede en indgående analyse af dagbogsoptegnelserne. Det er denne afhandling, der ligger til grund for den første halvdel af bogen, som er et fortræffeligt eksempel på det udbytte, der kan hentes af ny viden om bondesamfundet. Desuden giver den en yderst nyttig baggrund for forståelsen af selve optegnelserne. Analysen behandler det økonomiske grundlag i landbrug, hjulmageri og spillemandsvirksomhed. Det sociale netværk udtrykt gennem slægtskab, naboskab, fester og selskabeligt samvær, og her opereres med et stort materiale, for ikke færre end ca. 550 personer er omtalt i dagbøgerne. Så behandles sådanne emner som tiden, evigheden, døden og kærligheden og endelig sluttes af med Hans Nielsen og hans verden.

Hans Nielsens lille verden er hjemmet og sognet, henholdsvis et hus udflyttet fra landsbyen Gerup og Brahetrolleborg sogn. Med centrum i hjulmagerhuset

fandtes en kundekreds med en radius på ca. 10 km. Den inddrog Fåborg, som var en vigtig plads i økonomien og øerne syd herfor: Bjørnø, Lyø og Avernakø. Hovedparten af hans personlige kontakter findes ligeledes i dette område, og det er disse kontakter, som tegner et så fascinerende billede og som gør optegnelserne så værdifulde. Kontakten sker i stort omfang gennem fester og selskabeligt samvær. Folkene her på Sydfyn har været rigtige selskabsmennesker, der benyttede enhver lejlighed til at holde gilde, familiemæssigt ved barsler, bryllupper og begravelser, ved arbejdsafslutninger som høstgilder og smedegilder og endelig ungdomsgilder som karle- og pigegilder, julelege og fastelavngilder. Hans Nielsen deltager i de fleste, i mange tilfælde som spillemand, og selv om hans notater er kortfattede, giver de samlet en værdifuld viden om den rolle, sammenkomsterne har spillet.

Det har været en fornøjelse at læse bogen, som også præsenterer sig smukt.

Holger Rasmussen

Eiler Worsøe:
Jonstrup Vang

(Historien om et skovlandskab fra middelalder til nutid.) Skippershoved forlag, 1988. 99 sider, ill. ISBN 87-89224-02-7. Kr. 68,- indb.

Der tales jævnligt om, at det danske landskab, således som vi oplever det – eller forestiller os det – i dag ikke er egentlig natur, men retteligt bør opfattes som et »kulturlandskab«, dvs. som resultatet af det indbyrdes samspil mellem på den ene side mennesket og på den anden side naturen med dens talrige og indbyrdes fint afstemte faktorer.

Mange af os er i grove træk fortrolige med denne tanke, men er vistnok alligevel tilbøjelige til at betragte det enkelte landskab som mere statisk end godt er. Poetiske naturer erindrer os ganske vist tidvis om, at hvor kornet i dag bølgler med 40 fold, dér bredte lyngen – eller måske vide enge og moser – sig for blot 150 år siden, og vi véd også, at det moderne landskab med dets spredt liggende gårde har

en ganske anden karakter, end det havde, dengang husene lå samlede i landsbyernes tætte klynge-bebyggelser.

Men det er nok for sjældent, at vi tager os tid til at fordybe os i det *enkelte* landskabs hele liv og udvikling – og dets samspil med de skiftende slægters virke – flere hundrede år tilbage i tiden. Mange af os vil også tænke, at det slet ikke vil kunne lade sig gøre.

Og så viser en bog som denne, at det *kan* gøres! Men også at det naturligvis kræver en kombination af meget omfattende arkivstudier – og nøje studier i marken på alle årstider af de mange svage spor, der for det trænede øje overraskende nok viser sig stadig at stå bevaret i landskabet.

Disse studier skal så bagefter følges op at et arbejde, hvor man, efter nøje afvejning af logik og fantasi, må prøve at passe de mange løse brikker sammen til en på én gang så sandfærdig og levende beretning, at læserne for en stund føler, at dette landskab – der måske i dag fremtræder som et vældigt parcelhus- og industri-kvarter, gennemskåret af motorveje og undermineret af vældige rør- og kloaksystemer, og som nu hver nat ligger badet i lyset fra tusindvis af neonlamper – engang har ligget hen som vejløse overdrev, enge, krat og lysåben skov, og været sparsomt befolket med en – i det ydre – fattig befolkning, der, i kamp med alt slags vejrlig, året rundt måtte kæmpe for at få det nødtørftigste til dagen og vejen.

Dyrlæge Worsøe, der i fritiden er ivrig botaniker og forfatter til en række botaniske studier, bl.a. vedr. overdrevets, engenes og stævningssskovens botaniske og kulturelt betingede særpræg, har med den her anmeldte bog sat sig som mål at følge og beskrive et sådant konkret, mindre landskabsområdes historie fra midten af 1500-tallet og op til vor tid.

Det af Worsøe valgte landskab ligger NV for København og omfatter væsentligt mere end det nuværende Jonstrup Vang, der blot udgør landskabets omtrentlige centrum.

Worsøe støtter fremstillingen med en række gamle smukt udførte matrikel- og skovkort, der er gengivet i farver i bogen – og (for de sidste 100 år) med smukt gen-

givne sort-hvide fotos – og de tolkes alle med stor indlevelse og viden.

Heri indflettes så talrige glimt af skiftende tiders mennesker og deres vilkår, synspunkter og skæbner, således som Worsøe har fundet dem ved studiet af de mange, både trykte og utrykte kilder, som han øser af, og som han levendegør bogens fremstilling med.

Der er, som man måske kunne forvente efter titlen, altså ikke blot tale om en forst-faglig studie, men snarere om et forsøg på at anskueliggøre *hvor afhængigt mennesket* tidligere var af den oprindelige natur samt af, *hvorledes denne natur* på sin side tålmodigt har søgt at tilpasse sig vore behov og særheder – indtil naturen til sidst var totalt underkuet af menneskets hensynsløse fremfærd – ja, ofte ligefrem kvalt under tykke lag af asfalt og beton.

Selv om forfatterens biologiske grundindstilling danner en tydelig undertone i hele beretningen, er den dog samtidig båret af polyhistoriens ønske om at forstå og fremlægge *helheden*.

Når dette, som her, skal ske inden for rammen af små hundrede sider og på en måde, der gerne skal kunne tale til både menigmand og specialister, vil de første måske stedvis kunne finde teksten lidt tung – og de sidste kunne føle sig fristet til at påpege enkelte, som det kan synes, lidt tvivlsomt underbyggede antagelser og konklusioner. Men begge grupper vil kunne lære meget og glæde sig over forfatterens store engagement i emnet.

Alle, der får bogen i hånden, må yderligere påskønne dens meget smukke lay-out.

Kr. Elmquist

nord-nytt 33/34:

Skogen

(red. Pekka Virtanen). Nordisk tidsskrift for folkelivsforskning, udg. af Nordisk Etnologisk Folkloristisk Arbejdsgruppe, Museumstjenesten, Lyngård, 1988. ISSN 0008-1345. Kr. 110.- heftet.

Det er den almindelige opfattelse, at skoven fra naturens side ville dominere hele vort klima-område, og at de nordiske

landskaber, således som vi kender dem i dag, derfor groft set er resultatet af menneskets liv i, kamp med, og udnyttelse, mishandling og delvis rydning af disse skove.

Dette samspil er sket ad forskellige veje og med varierende hastighed i de enkelte landskabsområder. Forskellige faktorer såsom klima, jordbund, befolkningens mængde og vaner, sygdomme og krig har til skiftende tider påvirket skovens og menneskenes indbyrdes forhold – og dermed såvel skovens plads i menneskets liv og livssyn som menneskets plads i skovens liv.

Tanken om – på baggrund af et større eller mindre geografisk område – i bogform at give et bredt etnologisk indblik i dette: sammenspillet mellem skov og menneske – må derfor både være meget nærliggende og synes også umiddelbart at være meget indbydende at arbejde med.

Opgaven er dog ikke så ligetil. Emnets mægtige vidde gør det vanskeligt på én gang at belyse dets mange aspekter og samtidigt at samle disse til en rimelig organisk helhed. Dette bliver naturligt desto vanskeligere, desto større det geografiske område gøres.

Det er nærliggende at antage, at det her fremlagte forsøg er inspireret af et i bogens slutning kort (og godt) refereret seminar, arrangeret af Finlands Akademi i Helsingfors i 1986 over emnet: »Skogen i Finlândarnas liv«.

Temaet, der – når det er taget op i denne skriftserie – vel må anses at være modificeret til *Skoven i det nordiske menneskes liv*, er valgt belyst gennem 19 enkeltstående artikler, hvoraf de 10 berører finske forhold.

De valgte emner spænder eksempelvis fra ældgamle karelske besværgelser af skovens kræfter til de nyeste »industri-teknologiske dokumentationer« – fra skiftende folkestammers møde i Finlands skovland til den moderne landskabsfrednings etnologiske muligheder – fra den russiske skovs naturvæsener til skånsk tønde-håndværk i de seneste par hundrede år – og fra en finsk herregårdspark i forrige århundrede til den moderne finske borgers opfattelse af sommerhuset i

»vildmarken«. Der findes (kun) én dansk artikel, kaldet »Myterne om skovens folk«, og den handler om kulsvier-næringen i Nord-sjælland.

Artiklernes indbyrdes placering i bogen er lige så springende, som det gjorde udvalg af emner. Den læser, der måtte føle lyst eller trang til at gøre et forsøg på at samle indtrykkene til en helhed, kommer derfor på en vanskelig opgave. I den redaktionelle indledning er det da også antydnet, at emnets mægtige omfang er anset at udelukke sådant.

Artiklerne fremtræder også meget forskellige i henseende til stoffets behandling. Nogle er skrevet med både stor baggrundsviden og indlevelse, og disse forfattere sørger også for, at læsernes smagsløg kildres med korte smagsprøver, hentet direkte fra kilderne. I andre artikler synes skoven som sådan derimod at ligge i periferien af forfatterens viden og interessekreds, der snarere fremtræder som domineret af museale, sociale eller fag-etnologiske betragtninger.

Valget af illustrationer er oftest godt, men trykqualiteten er skuffende lav, og indtrykket forstyrres ydermere af det ret gennemsligtige papir. Kildeangivelse savnes i en del tilfælde, bl.a. for omslagsbilledet.

Bogen byder altså på mange gode enkeltheder, der må kunne interessere såvel den læge læser som fag-etnologen. Den ville imidlertid have vundet ved at fremtræde mere afvejet både geografisk og emnemæssig, hvorved hensynet til helheden, såvel i relation til Norden som til skoven, kunne have præget den, således som det måtte synes naturligt for et temanummer i denne skriftserie.

Kr. Elmquist

Anders Enevig: Rottekonen Cibrino

Skanderborg, forlaget Klematis 1989. 112 sider ill. ISBN: 87-7721-019-0. Kr. 168.

Cibrino går stadig lyslevende omkring på gaderne med sin lirekasse og sin blanke silkehat. Mange har haft lejlighed til at opleve hans rotter gå på line, eller hoppe ned i barnevognen på flugt for politiet.

Cirkushistorikeren m.m. Anders Enevig, som personligt har kendt Cibrino gennem en række år, har optaget hans selvbiografi på bånd – for sådan må den foreliggende bog nok karakteriseres. Anders Enevig har desuden sat sig for at kontrollere Cibrinos oplysninger, og har ved hjælp af loven om borgernes aktindsigt rekvireret journaler fra forskellige offentlige institutioner, som Cibrino har været i berøring med, og i et afsluttende afsnit tager han selv ordet, og kommenterer Cibrinos beretning. Endvidere har Anders Enevig forsket i Cibrinos slægt, og bringer en større anetavle.

Cibrino har fra begyndelsen næsten alt imod sig: dårlige opvækstvilkår og sygdom. Som følge heraf ikke ret meget skolegang, men til gengæld langvarige institutionsophold. Beretningen herom er rystende læsning. Mishandlinger af nærmest sadistisk tilsnit, og – skal man tro Cibrino – gik man end ikke af vejen for drab på dårligt stillede medborgere.

Cibrino overlevede ved hjælp af en ukuelig livsvilje og en helt utrolig initiativrigdom, som åbenbart er en del af hans sygdomsbillede, eftersom den i det kedelige journalsprog rubriceres som »hyperaktivitet«.

Han stifter bekendtskab med gøgleren Kaptajn Jenø og lærer at dressere rotter og andre upåagtede skabninger. Metoden består i at udnytte dyrenes naturlige adfærd, hvilket forudsætter et indgående kendskab til samme. Gid man dog på de institutioner, hvor han var så uheldig at blive anbragt, havde båret sig ad på samme humane måde!

Ikke underligt at Cibrino i sit hjerte kom til at huse en uudslukelig bitterhed imod alle myndighedspersoner, hvad enten de viste sig for ham i skikkelse af politimestre, skattefuldmægtige eller socialinspektører. Cibrino nøjes ikke med at vise dem sin dybe foragt, han kender til kunsten at »eksplodere« for øjnene af dem, så de kommer i tanke om alle de love og paragraffer, der kan gavne hans sag.

Hverken som gøgler eller som klient i det sociale system lægger Cibrino skjul på, at han sommetider betjener sig af det rene plat. Hans ærlighed kaster et forsonende skær over meget, men det forkla-

rer nok flere af hans kollegers lidt anstrengte forhold til ham.

Hvor går overhovedet grænsen mellem gøgl og det rene plattenslageri? At Cibrino f.eks. optræder med et loppedressurnummer, hvor lopperne ikke eksisterer andre steder end i tilskuernes fantasi, er ikke nødvendigvis plat. Chaplin optræder med nummeret i »Rampelys«. Men hvis det er dårligt udført, er det plat. Så hårde er vilkårene.

En af bogens bedste afsnit er Enevigs optagelse af en gadeforestilling – stykket sammen af flere enkelte for at give et mere dækkende billede. Enevig overlader det så til læseren selv at vurdere Cibrinos kvaliteter som gøgler, men spørgsmålet er om bogen giver tilstrækkeligt grundlag for dette. Hvordan lykkes samspillet med publikum, hvordan opfanges det han laver?

Jeg savner lidt flere »vidner« i bogen. Både mennesker, der har oplevet ham som gøgler, og »vidner« fra hans institutionsophold, der kunne supplere hans egne udsagn, og kaste lys over nogle af de forhold, der skildres i bogen. Måske kan bogen være med til at kalde dem frem.

Det er alt i alt blevet en glimrende bog om et farverigt og usædvanligt menneske, der her kommer til orde på sine egne betingelser.

Jon Vedel

Jon Vedel:

Gøglerkongen Professor Labri

København, Panoptikon, 1989. 93 sider, ill. ISBN 87-983223-0-3. Kr. 98,-.

Magister i historie fra 1981, Jon Vedel, København, har på eget forlag Panoptikon i 1989 udsendt en bog på 93 sider: Gøglerkongen Professor Labri. Prisen 98 kroner er rimelig.

Det er en nydelig tryksag med gult omslag holdt lidt i stil med professorens egne levnedsskildringer, som han gik og solgte uden for markedssæsonen. Trykt hos Gullander i Skjern og behagelig fri for trykfejl og med nydelig sats. Indholdsfortegnelsen mangler selv om der er en blank side foran i bogen.

Om indholdet: Jeg synes, det er en god

lille bog til pengene, og man kommer vidt omkring, hvis man læser alt med opmærksomhed og med sans for detaljen. Hvilket måske nok kan knibe, da selv korte monologer i længden har tendens til at kede. Men det er jo ikke forfatterens skyld. Jeg kan forestille mig, at det er derfor han ret systematisk har hakket professorens enetaler i småstykker og nu serverer dem indtrukket på korte linier sammen med andre citater.

Jeg nikker genkendende til flere af remserne og til en del af de Labrihistorier, som ned gennem tiden er bragt i aviser, ugeblade, bøger og tidsskrifter. Men jeg savner unægtelig kildehenvisninger til et noteapparat.

Nok handler bogen om Labri, men forfatteren gør sig umage for at placere ham i hans naturlige miljø; i det mylder af gøglere og cirkusfolk, som i professorens tid færdes på danske fest- og markedspladser. Så vidt jeg kan vurdere materialet, er miljøet omkring Labri også befolket med korrekte navngivne gøglere og lignende sære mennesker.

Jo, al den slags er i orden. Jon Vedel er hjemme i sit stof, og indenfor de givne rammer synes jeg også, at han slipper nydeligt fra formidlingen. Lidt tørt hist og her selv om vi i citatform præsenteres for alle Labris sprogblomster som f.eks. frikadellens flugt over plankeværket, Vorbasse krigshavn, kongelogen, der er foret med varmt vand og fiskelim osv. osv. Flere af ordekvilibristens udgydelser er forlængst gået over i sproget og blevet bevingede ord. Og lytter man godt efter, kan man en sjælden gang finde reminiscenser fra professorens talemåder og ordflom i det levende gøglerprog. Labri har skam ikke levet forgæves.

Men det kan ikke være roser altsammen. Per Arne Wählberg fra Norrköping anmelder bogen i det svenske cirkustidsskrift *Cirkulära Notiser*, nr. 5, 1989, og han skriver blandt andet: Når jag läser Vedels skildring av Labri så undrar jag om allt är sant som han berättar om Labri. Jag kan inte frigöra mig från misstanken att det nog är en del myter som återges. Källhänvisningarna saknas, vilket – enligt mitt förmenande – minskar bokens trovärdighet.

Og i lektørudtalelsen fra Indbindingscentralen slutter anmelderen: Et første forsøg på en samlet skildring af dette sammensatte menneske, illustreret med sort/hvide fotos. Intet register, ingen litteraturhenvisninger.

Punktum. Der var den igen. Ingen kildehenvisninger eller noteapparat, ingen indholdsfortegnelse og ingen litteraturliste. Hvorfor?

Jon Vedel er historiker, så han kan jo alt det dér. Og det har ikke været af hensyn til pladsen, at disse ting mangler, for bogen slutter med tre blanke sider, hvilket skulle være rigeligt.

Jeg tog overtværs og gjorde det, som vist ikke mange anmeldere gør, jeg skrev og spurgte forfatteren himself. Og han svarede hyggeligt:

Det var et valg ikke at bringe noter. I forordet har jeg antydnet, hvor jeg har hentet det meste af mit stof, og hvor jeg syntes noterne var aldeles uomgængelige har jeg flettet dem ind i teksten. Bogen skulle ikke være nogen afhandling. Jeg ønskede at skrive en »folkelig« bog, hvad jeg syntes emnet lagde op til. Jeg har solgt bogen på markeder, og har i det hele taget sigtet mod et andet publikum end det, der traditionelt læser kulturhistoriske bøger. Jeg ville hellere bruge pladsen på at give folk, der aldrig selv har haft mulighed for at opleve Labri, et første indtryk af hans remser og af, hvad man fik at se indenfor i teltet.

Sådan! Et markant standpunkt, som jeg tager hatten af for. Men havde det for pokker bare stået i bogen. Der var jo plads nok.

Anders Enevig

Anders Linde-Laursen:

Hugo Matthiessens kulturhistorie

Belysninger og baggrunde. I skriftrækken »Hugo Matthiessens Danmark«, Århus. Forlaget Hikuin 1989. ISBN 87-87270-31-1. Kr. 150.

Hugo Matthiessens bog »Hærvejen« udkom i hele 13 oplag, noget meget usædvanligt for en historikers værk. Alene titlerne på flere af hans bøger – »Bøddel og Galgefugl«, »De Kagstrøgne«, »Den sorte Jyde« – fanger blikket på en helt anden

måde end hans samtidshistoriske afhandlinger. Hvad var det egentlig Hugo Matthiessen gjorde, og hvorfor er hans arbejder så spændende? Det forsøger Anders Linde-Laursen at besvare i sin bog »Hugo Matthiessens kulturhistorie, belysninger og baggrunde«. Bogen er egentlig en prisopgave i Europæisk Ethnologi ved Københavns Universitet 1986, men den foreligger her i samarbejdet form som et introduktionsbind til forlaget Hikuins skrifterække om Hugo Matthiessens Danmark, hvor dennes fotografier vil blive udgivet by for by.

Anders Linde-Laursen giver en grundig redegørelse for Hugo Matthiessens baggrund i det borgerlige Fredericia, for hans studier i historie ved Københavns Universitet, for hans virke som museumsmand ved Nationalmuseets 2. afdeling og for hans store forfatterskab. Årene på Nationalmuseet fra 1910 til 1949 gav rig anledning til rejser rundt i landet. For Hugo Matthiessen var selve museumsarbejdet ikke noget mål i sig selv; det var et middel til at kunne arbejde med sine egne skiftende interesser. Da han blev spurgt, om han ikke fandt sin kontortid på museet fra kl. 12–16 vel kort, svarede han, at han selv i de få timer følte »slavelænkernes raslen«! Denne frie arbejdsituation, kombineret med total opvarthning på hjemmefronten og rigelige fondstilsbud betød, at Hugo Matthiessen hele livet kunne beskæftige sig med de ting, der interesserede ham. Anders Linde-Laursen fremhæver, hvordan man ofte i Hugo Matthiessens tekster kan mærke, at han selv lever med i og er dybt fascineret af de ting, han skildrer.

Efter den biografiske indledning giver Anders Linde-Laursen en gennemgang af hovedtemaerne i Hugo Matthiessens indsats som kulturhistoriker. Hans kærlighed til fødebyen Fredericia udmøntede sig i en række byhistoriske studier, hvor indfaldsvinklen ikke var den gængse politisk-økonomiske, men derimod et helhedssyn på befolkningens livsvilkår, således som det for eksempel spejlede sig i tingbøger og retsprotokoller. Fra disse kilder hentede Hugo Matthiessen også stof til en række studier over de udstødtes kulturhistorie – bøddel, fattigfolk,

gøglere, prostituerede. Ved at se på en sådan marginal gruppe kunne man fange noget af datidens »Ånd«.

I sine studier af landets købstæder var Hugo Matthiessen i nogen grad præget af sin museumsmaessige tilknytning – hovedemnet var byens eksteriører, først og fremmest de store købmandsgårde af bindingsværk, der nu mange steder stod i fare for at forsvinde i den økonomiske udviklings navn. Men også byernes planinteresserede Hugo Matthiessen, særlig udviklingen af torvet som rammen om vareomsætningen – »Fra ældgammel Tid er Handelen alt Bylivs Sjæl«, som Hugo Matthiessen skrev. Studierne af byens form og funktion satte Hugo Matthiessen ind i en europæisk sammenhæng – den danske købstads udvikling kunne ikke tolkes, før den blev sat i forbindelse med hele den nordeuropæiske handels bevægelse i perioden. Disse studier blev blandt andet publiceret i bogen »Middelalderlige Byer« (1927), der af hans samtidige fagfæller blev betragtet som hans mesterværk.

Det stof, som Hugo Matthiessen fandt i biblioteker og arkiver, fik først den fulde betydning for ham, når han personlig havde besøgt og gennemvandret de pågældende egne. Han var i sandhed ingen stuelærd. Under arbejdet med Limfjorden måtte fodturene udvides med opdagelsesrejser til søs ind i fjordens mindste bugter og vige. Bøger som »Limfjorden« (1936) og som nævnt særlig »Hærvejen« (1930) blev hans mest folkekære, men det var ikke dem, Hugo Matthiessen selv satte højest. Rent fagligt – i henseende til en egentlig kulturhistorisk analyse – regner også Anders Linde-Laursen dem blandt hans svageste. Her var det topografen, der førte ordet, snarere end kulturhistorikeren.

I sit arbejde med forholdet mellem landskabet og mennesket nåede Hugo Matthiessen da også fagligt set betydeligt højere i værker som »Den sorte Jyde« (1939) og »Det gamle Land« (1942). Den sidstnævnte anså han selv for sin mest vellykkede bog. Den omhandlede det klassiske østdanske kulturlandskab i århundredet før landboreformerne og havde som gennemgående tema men-

neskets kamp med og mod naturen. Anders Linde-Laursen undrer sig over, at »Det gamle Land« ikke fik nær samme udbredelse som for eksempel »Hærvejen«. Rent fagligt kan det efter anmelderens mening hænge sammen med, at Hugo Matthiessen her var meget tidligt ude med nogle synsvinkler på kulturlandskabet, som ellers først har vundet indpas i etnologien og i museumsverdenen i de sidste par årtier. Og hvad en bredere læzerskare angår, kunne de mere topografiske, lokalt afgrænsede værker som »Hærvejen« og »Limfjorden« læses og bruges som lokalhistoriske guidebøger. Desuden foregår de i Jylland og jyder elsker at læse om sig selv og om Jyllands store betydning i historien!

Hugo Matthiessens sidste værker tog udgangspunkt i en række navngivne personligheder – ikke længere de farverige figurer fra samfundets nederste lag, der havde ageret i byens rum, men individer, hvis handlinger bar historien fremad. Det var »et menneskeligt landskab – dets tilstand og udvikling«, der her var i fokus.

Ved siden af sine egne studier passede Hugo Matthiessen også sit arbejde på Nationalmuseet, hvor en af hans store indsatser blev gjort ved den omfattende gennemfotografering af landets købstæder fra 1913 til 1922. Et imponerende arbejde, hvis resultater pryder Anders Linde-Laursens bog side efter side. Også på det bevaringsmæssige område øvede Hugo Matthiessen stor indflydelse, og han havde på dette felt nogle påfaldende moderne synspunkter. Han ville bevare de træk i bybilledet, der fortalte om byens tilblivelse og udvikling og om borgernes liv og virke. Han tænkte i helheder – i gadeforløb og indbyrdes proportioner – og kunne godt acceptere udskiftning af enkeltlementer.

Dette var altså, hvad Hugo Matthiessen *gjorde*. Hvorfor forekommer hans værk nu så spændende? Anders Linde-Laursen påviser i sine konkluderende afsnit først, hvorledes der skete en række forskydninger i Hugo Matthiessens forfatterskab med et »brudpunkt« omkring 1930. Denne del af Anders Linde-Laursens bog er nok den eneste, der smager lidt for meget af akademisk analyse. For-

skydningerne i tid, sted, emnevalg og forklaringsmodeller forekommer ikke særlig mærkværdige hos en forfatter, der hele livet kunne arbejde forholdsvis frit med lige netop de emner, der fangede hans interesse, og Anders Linde-Laursen må da også nøjes med at konstatere, at »således førte hans nysgerrighed efter at vide mere om et nabofelt, når han arbejdede med et emne, ham efterhånden langt væk fra hans udgangspunkt«. Det vil jo nok ske for de fleste forskere, der arbejder med et åbent sind og et bredt interessefelt.

Til gengæld er Anders Linde-Laursens hovedkonklusion anderledes tankevækkende. Han indfører her begrebsparret Orden og Kaos som det gennemgående tema i Hugo Matthiessens værker. Med eksempler fra en række af Hugo Matthiessens bøger viser han, hvorledes denne – uden selv at bruge ordene – ser Kaos og Orden som resultater af samfundsmæssige eller kulturelle forhold, og hvordan Hugo Matthiessen opfatter denne skift mellem Kaos og Orden som en del af samfundets historiske udvikling. Disse brydninger, som illustreres med bølgeformede diagrammer, udgør efter Anders Linde-Laursens mening den egentlige genstand for Hugo Matthiessens undersøgelser. Særlig Anders Linde-Laursens gennemgang af »Det gamle Land«, den bog som Hugo Matthiessen selv anså for sin mest vellykkede, argumenterer overbevisende for begrebsparrets væsentlighed. Det er i kontrasten mellem de to tilstande, mellem Kaos og Orden, at de indre spændinger findes, der fastholder læseren og får ham til at forstå dynamikken i den historie, som Hugo Matthiessen fortæller. Her findes det »punctum«, der »prikker til én«, som Anders Linde-Laursen siger med et citat fra Roland Barthes. I dette »punctum« mødes natten og dagen, de kagstrøgne og stadens døtre, det forvildede gamle sjællandske bondelandskab og de ordnende principper i landboreformerne. Det, der engang var Orden i et middelalderligt samfund, bliver til Kaos i en senere tidsalder. Her findes den rytme og kontrastvirkning i Hugo Matthiessens værk, som fanger og fastholder læseren.

I bogens slutafsnit sætter Anders Linde-Laursen Hugo Matthiessens forskning ind i en europæisk sammenhæng og påviser, at han var velorienteret i samtidens tyske og franske forskning. Også Hugo Matthiessens placering i den hjemlige historiske forskningstradition belyses. Her var han mest inspireret af Johs. Steenstrup, der anlagde et meget bredere syn på historieforskningen end hans kolleger på Københavns Universitet. De var begge, som det siges her, langt mere »tilstandenes« end »begivenhedernes« historikere. Også i sine kontakter til danske provinsmuseumsfolk og lokalhistorikere og til nordiske etnologer afveg Hugo Matthiessen fra de gængse normer for faghistorikere.

Anders Linde-Laursens bog er det første forsøg på at give en fremstilling af Hugo Matthiessens indsats som kulturhistoriker – og det er nok karakteristisk, at initiativet til at beskæftige sig med denne forsker er udgået fra Institut for europæisk Folkelivsforskning. Han er en forfatter, der altid har været en del af danske etnologers åndelige baggage, og hans arbejdsmetoder og synsvinkler er først i de seneste år begyndt at vinde indpas også blandt yngre historikere. Anders Linde-Laursens bog giver et fyldestgørende svar på de spørgsmål, som forfatteren stiller. Den rummer desuden en bibliografi, let overskuelige litteraturlister og udførlige noter. At den er velillustreret, turde være overflødigt at nævne; Hugo Matthiessen var en glimrende fotograf, og gengivelsen af billederne er upåklagelig. Bogen giver læseren lyst til at tage fat på Hugo Matthiessens værker, hvad enten det sker for første gang eller med gensynets glæde. Hvem ved, måske kunne man lure ham kunsten af og selv finde sit »punctum«.

Ellen Damgaard

Leif Søndergaard:
Fastelavnsspillet i Danmarks
senmiddelalder

– om »Den utro hustru« og fastelavnsspillets tradition. 134 s., ill., med engelsk resumé. Odense Universitetsforlag, 1989. ISBN 87-7492-714-0. Kr. 168,-.

Med sin bog »Fastelavnsspillet i Danmarks senmiddelalder – om »Den utro hustru« og fastelavnsspillets tradition« har Leif Søndergaard to mål. Først vil han udgive teksten til »Den utro hustru« bedre end det hidtil er sket, dernæst vil han slå på tromme for studiet af den såkaldte fastelavnskultur, som var et vigtigt indslag i de middelalderlige byers liv, og i hvilken små skuespil, opført af latinskoleelever, efterhånden kom til at indtage en særlig plads sammen med optog, udklædninger og anden festivitas, arrangeret af laugene.

Han har held med begge ting. Ikke alene opklarer han nogle sproglige misforståelser, som hidtil har ført til forkerte tolkninger af stykket; det lykkes ham også, på en ret overbevisende måde, at skrælle en mere oprindelig form af stykket frem, hvorved dets funktion som standssatire bliver tydeligere. Denne funktion og stykkets »oprørspotentiale«, som han kalder det, belyser han ved hjælp af den rige litteratur om emnet, der er fremkommet de sidste 30 år. Søndergaard er inde i sit emne, men han er også undervejs i det, og på adskillige måder virker denne lille bog som skitsen til en større fastelavnssbog.

Der er meget at diskutere ved den såkaldte fastelavnskultur, især når Søndergaard ligefrem tillægger sit fastelavnsspil dette »oprørspotentiale«. Med »oprørspotentiale« må Søndergaard vel mene, at satirerne i spillet rører ved så vigtige ting og på en sådan måde, at det i en bestemt situation kunne tænkes at udløse handling også uden for scenen? Om en sådan udløsning finder sted, det afgøres i en »kulturkamp«, skriver Søndergaard. Men hvad mener han med det? Så vidt jeg kan se, definerer Søndergaard ikke dette ord og i øvrigt heller ikke ordet »oprørspotentiale«.

Og så kan man i øvrigt spørge: Er der nu så meget krudt i stykkets satire? Må man ikke regne med den mulighed, at satiren i fastelavnsspillet er konventionel? At den har en underholdende, måske ligefrem terapeutisk funktion, hvilket er det modsatte af oprør. Kunne det ikke tænkes, at den løsslupne fastelavn var løssluppen med myndighedernes og au-

toriteternes velsignelse? Lad dog folket rase ud ...

Søndergaard skriver (side 63): »I lyset af kirkens æstetiske opfattelse må de seksuelle udskejelser, de fæske udtryk og de voldelige omgangsformer i farcer og fastelavnsspil tage sig groteske ud. Det groteske opfattes af kirken som en afvigelse fra de ideale former.« Det skal man nu ikke være så sikker på. Jeg tror, at kirken i senmiddelalderen udviklede en betydelig rummelighed for alle mulige menneskelige udtryk. F.eks. anvender kalkmalerierne jo et særdeles frodigt og liberalt billedsprog med en udtalt sans for det groteske; sarte var man under ingen omstændigheder. Og det, som for en nutidig betragters øjne forekommer grotesk og oprørsk, har måske ikke været det for en samtidig. Jeg mener: Philip Melanchton satte sine elever til at digte latinske vers efter Uglspil, og det er da en sand håndbog i al mulig oprørskhed og uartighed.

Man skal vogte sig for forenklede opfattelser af, hvad »kirken« i senmiddelalderen mente om dette og hint, og man skal måske også vogte sig for overdrevne forestillinger om, hvad den af Bachtin så opreklamerede »latter-kultur« kan føre til af oprør. Desværre får Søndergaard mod slutningen af sin bog en tendens til forenklinger. Han beskæftiger sig f.eks. med trosforestillinger og skriver bl.a.: »For folketroen – sådan som den kommer til udtryk her, i fastelavnsspillet som helhed og i folkevisen eller eventyret – er der ingen grund til at skelne mellem en kristen trosverden og naturreligion. Hvad folketroen henter fra kristne sammenhænge, er ikke trosforestillinger, men magiske elementer, der uden større problemer kan glide ind i naturmagien. Den folkelige forestillingsverden i fastelavnsspillet er derfor grundlæggende ikke-kristen – som i folkeeventyr, eventyr og ordsprog fra samme periode.« – Det er ikke småting, der her slås fast som gyldne sandheder. Men kan Søndergaard så sikkert sige, at magi og tro ikke hører sammen? Og hvad er det for eventyr, Søndergaard tænker på fra denne periode? Hvad mener han med »naturmagi«? Og hvordan kan han så håndfast tale om folkevisen, altså i be-

stemt form, når netop nyere forskning, først og fremmest af Lørn Piø, viser, at man kan skelne mellem flere slags folkeviser?

Det er som om den filologiske omhu, Søndergaard viser i begyndelsen af sin bog, er ved at være slidt op, da han kommer til slutningen.

Eske K. Mathiesen

Carsten Bregenhøj & Marie Johnson (red.):

Blodet droppar, blodet droppar! Skolbarns humor
Hangö, 1988.

Med i alt 549 overvejende ganske korte tekster giver bogen et indtryk af skolebarns humor, sådan som den udfolder sig på Ålandsøerne i disse år. I et udmærket efterord af Carsten Bregenhøj fortæller der bl.a. om bogens forhistorie.

Den er resultatet af en kortvarig, men ganske intensiv indsamling, som fandt sted i 1987 på initiativ af Asger Albjerg, formand ved Nordens Institut i Mariehamn. I alt blev der indsamlet 1315 eksempler, dels skriftligt, dels mundtligt, fra 4., 5. og 6. klasser i skoler på fem ålandske lokaliteter, og bogen gengiver således lidt under halvdelen af disse uden særlige udvælgelseskriterier og censurering.

Børnene var ikke på forhånd orienteret om indsamlingen og kunne således ikke forberede sig med et særligt repertoire. Den skriftlige indsamling foregik først, og ca. en uge senere blev der foretaget et uddybende interview med båndoptager, hvor de deltagende klasser yderligere supplerede med eksempler på vittigheder, historier, gåder osv. Begge indsamlingsformer har fortrin, men også nogle svagheder. Den skriftlige form giver variationsbredden, altså flere genrer og varianter, og alle elever – bortset fra enkelte svage – har mulighed for at give deres bidrag. De mundtlige interviews demonstrerer det levende og naturlige talesprog, som er humorens egentlige medium. På den anden side foregår der også en social kontrol, når der fortæller i en gruppe. De gode og sikre fortællere dominerer, og der bliver af naturlige grunde

ikke egentlige varianter af de samme historier. Til gengæld får intervieweren et godt indtryk af de genrer og typer, som er særlig populære i de pågældende klasser. Det bør nok tilføjes, at feltarbejdet blev foretaget af uddannede etnologer og folklorister.

Bogen er let redigeret. Misforståelser og mindre fejl, herunder også stavfejl, er rettet, og udvalget er repræsentativt, idet samtlige tekster »i princippet« har mindst en variant.

Som parallelundersøgelse til den, der foregik i skolerne, er der foretaget et større antal interviews med voksne, herunder også ældre personer, men materialet fra disse gengives ikke i samlingen. Det konstateres dog – med en vis undren – at voksne tilsyneladende ikke kunne huske vittigheder fra deres egen skoletid.

Hvilke genrer finder man så i den ålandske børnehumor? Ja, bogen indledes med en lidt uhomogen gruppe, rubriceret under overskriften »Rim och ramsor och andra verser«. Her finder – eller genfinder – man tælleremser, drillerim, tekster til klappesange, sjippe-, finger- og navnerim, vrøvlhistorier i mere eller mindre bunden form, poesibogsvers, om-syngninger af revy- og popsange etc. Altså et lidt tilfældigt udvalg, som nok har sin forklaring i, at hovedparten af disse tekster stammer fra den skriftlige del af undersøgelsen, hvor børnene har skrevet dem, fordi de er kommet i tanker om dem og hyppigt har brugt dem. Normalt har disse tekster en lidt anden funktion end bogens øvrige eksempler.

Bogens øvrige afsnit giver eksempler på gåder, gådevitser og vittigheder om andre racer og nationer, om tosser, invalider, handicappede, almindelige og ualmindelige børn i sam- og modspil med forældre, lærere og andre voksne. Meget af det kendes også fra danske børns repertoire og – bør man nok tilføje – også fra det, som unge og voksne fortæller. En del af det er i øvrigt internationalt fællesgods og stammer uden tvivl oprindeligt fra voksne.

Carsten Bregenhøj rejser spørgsmålet, om børn er racistiske, onde og hjerteløse, når de fortæller og morer sig over vittigheder om negre, japanere, nordmænd,

finner, handicappede osv. Ud fra egen forskning og fra undersøgelser af nogle amerikanske forskere afviser han dog, at der skulle ligge sådanne motiver bag. Vittighedernes og historienes funktion og kontekst viser, at der kun sjældent ligger antipatier og negative holdninger til de nævnte grupper bag. Også den kulturelle konflikt og det brud på normer, der så at sige altid ligger i en vittigheds pointe, gør, at dens udsagn og holdning ikke bør tages alvorligt. I øvrigt må den foruroligede trøste sig med, at det vid, der går ud over bestemte minoriteter og grupper, også har sit modvid. Eksempelvis har de danske Århushistorier deres modstykke i vittigheder om københavnere, og historier om tyrkere har også eksempler, der tager parti for disse.

Også i de meget populære Bellman-historier forekommer repræsentanter for andre nationer, men her er de tilfældigt valgt og skal blot være baggrund for Bellmans evne til at triumfere over andre og få den sidste muntre replik. Ligesom de tilsvarende danske Peter Wessel- eller Lille Peter-historier er det ofte skatologisk og seksuel komik, der præger denne genre.

De moderne skræk- eller vandrehistorier kendes også af ålandske skolebørn. De fortælles nok hyppigere af voksne end af børn. (Bengt af Klintberg har givet eksempler på denne type i bogen »Rotten i pizzaen«, som udkom for et par år siden). Endvidere er der også eksempler på gysere om børn, der dør pludseligt og under mystiske omstændigheder. Et par handler om grønne hænder, der kvæler sovende børn. Her har vi også et fælles nordisk – eller måske internationalt – motiv, for danske skolepiger fortæller også om grønne hænder, der kommer frem i nattemørket.

Spøgelseshistorier, parodier på disse og andre gysere og skrækhistorier med vittig og overraskende pointe kendes ligeledes. Nogle af dem er nedskrevet, andre fortalt i klassen – flere tilmed særdeles godt.

Bogen kan anbefales på det bedste, både på grund af det rebelske humør og den fortælleglæde, som børnene har lagt for dagen, og for den indsigt og professio-

nelle kyndighed, der præger Carsten Brehns efterord.

Litteraturlisten mangler dog nogle vigtige udgivelser. Lad mig blot nævne Sandra McCosh's komparative undersøgelse over amerikanske og engelske børns historier: »Children's Humour« (1976) og Björn Roos's doktorafhandling: »Vitsen med Vitsarna« (Lund 1986).

At »Blodet droppar ...« har givet anledning til forargelse, krav om censur og hidtige debatter i presse og tv skal lige nævnes. Dette har for resten i høj grad gavnet salget af bogen!

Erik Kaas Nielsen

Arne Bugge Amundsen:
Folkelig og kirkelig dåpsradisjon.
Dåpsforståelser i Norge –
særlig på 1800-tallet
Oslo, Solum Forlag A/S, 1989.

På en studiedag for ansatte og menighedsrådsmedlemmer ved kirkerne i Københavns Stift blev introduceret begreberne »folkekristne« og »kirkekristne«. De folkekristne er dem, der bruger kirkerne ved dåb, konfirmation, bryllup og begravelse – og måske juleaften. De kirkekristne er dem, der kommer mere eller mindre regelmæssigt i kirke til de ordinære gudstjenester.

Denne skelnen går ikke kun på ydre adfærd. Fra tid til anden er der præster, der vil teste forældrenes kristentro forud for en barnedåb, og folk, der betvivler konfirmandernes bevæggrunde, og i det hele taget er skeptiske overfor om det nu også er det rette sindelag, der ligger bag en bestemt kirkelig adfærd.

Også i den sammenhæng er det interessant at læse Arne Bugge Amundsens bog. Han gør først grundigt rede for dåben og det udøbte barn i henholdsvis kirkelig og folkelig tradition fra middelalderen og frem til 1800-tallet.

Den folkelige tradition om det udøbte barn er præget af forholdsregler, der bør tages for at sikre det. F.eks. den generelle advarsel imod at tage barnet ud før dåben, for at ikke underjordiske væsener skal bytte det bort med et af deres egne børn. Og en række andre regler præget af

frygten for sygdom og anden fysisk skade på barnet. En særlig kategori omfattede skikke med at læse fadervor over barnet ved fødslen, slå korsets tegn over det, sy kors på dets sengelinned, lægge en salmebog i vuggen eller lade det spise et blad, hvorpå fadervor var nedskrevet.

Sammenfattende skriver Amundsen, at i den folkelige tradition er »dåben på dominerende vis blitt forstått som middel til individuel integration i det religiøse og sosiale fellesskap av døbte mennesker, og da primært innenfor rammen af de personale, kulturelle og sosiale og religiøse horisonter som det lokale samfunn udgjorde. Denne integration har i forhold til den grunnleggende dualisme som den folkelige tradisjon forestilte seg mellom truende overnaturlige krefter og det menneskelige og religiøse fellesskap av døbte, betydning at barnet endret tilhørighet.« (p. 309).

Denne dualisme imellem gode og onde kræfter, Gud og Djævelen, kommer også til orde i den kirkelige tradition, og Amundsen konstaterer en udpræget kontinuitet i dåbsliturgien og ikke mindst inden for dette felt fra middelalderen og frem. Og vi har da også stadigvæk i folkekirkens dåbsritual såvel korstegningen som forsagelsen af Djævelen og alle hans gerninger og alt hans væsen umiddelbart før dåben.

Derudover ridser han op, hvorledes det bærende princip i norsk middelalderlig kirkeret var, at alle børn skulle døbes. Hvilket betød, at det var forbudt at sætte børn ud og lade dem dø uden dåb – med undtagelse af nærmere definerede misfostre. »Dåben har markert en grense for det menneskelige« (p. 81). Et udøbt barn blev derfor betragtet som urent og farligt, og måtte ikke begraves på kirkegården.

Denne tankegang gør de lutherske teologer op med ved reformationen. Udøbte børn af kristne forældre vil ikke gå fortabt, og udøbte børn skal i det hele taget hverken betragtes som hedninger eller sågar nisser!

Fra begyndelsen af 1700-tallet begynder synet på dåben at blive præget af pietistiske tanker. Man frygter fra dette hold at for stor tillid til de ydre ritualer vil skade fromhedslivet, og derfor foreslår man i

1730'erne at fjerne korstegningen, håndspåleggelsen og forsagelsen, og man indfører i 1736 konfirmationen med den begrundelse »at dåbspakten« af Ungdoms Daarlighed hidindtil alt for ofte er blevet overtraadt« (p. 40).

I løbet af 1800-tallet kommer det pietistiske syn til at stå over for det grundtvigske. Med Grundtvigs kirkesyn, der lægger den afgørende vægt på dåben og dåbsbekendelsen (trosbekendelsen) har de norske grundtvigianere – »under inntryk av tendenser som på lang sikt ble antatt å måtte ødelegge den nedarvede forbindelse mellom kirken og befolkningen uttrykkelig villet bekrefte dåpens fromhetsmessige verdi for alle døpte.« (p. 44). I modsætning hertil står den pietistiske tradition med dens »elitepregede religiøse idealer og en nødvendig kulturell og religiøs avstand til dem »utenfor«. Det kunne ikke føre til noen positiv anerkjennelse av at dåpen, dåpsnåden eller dåbspakten bandt alle kirkesamfunnets nominelle medlemmer sammen.« (p. 45).

Hermed tegner sig den – også nutidige problemstilling – som jeg berørte i min indledning, opsplitningen i folkekristne og kirkekristne, for det er det, Amundsen påviser sker i 1800-tallet. Indtil da har den folkelige og den kirkelige dåbstradition levet parallelt i lokalsamfundene, men med de radikale vækkelsespræster og pietismens gennembrud frakendes den folkelige tradition sin status som kristen virkelighedsfortolkning.

På trods af, og det er Amundsens konklusion, at »Vurdert utfra det tilgjengelige kildemateriale var den folkelige dåpstradisjon og »folketroen« om dåpen kristen ... Samspillet mellom folkelig og kirkelig dåpstradisjon har tross alt funnet sted innenfor et kulturelt, sosialt og kognitivt rom, som gjennom århundreder på grunnleggende måte og på alle hold var forstått som kristent.« (p. 394).

I en tid som vores, hvor ny-pietismen lurer, er det godt med lidt historisk belæring.

Helle Krog Madsen

Bente Skovgaard, Else Lofthus m.fl.: Sommerrejsen til Vejby 1843

J. Th. Lundbye og P. C. Skovgaard. 95 s., rigt ill. Udgivet af Statens Museum for Kunst. ISBN 87-7551-050-2. Kr. 75,-.

Den 28. maj 1843 vandrede to unge mænd ud af København med kurs mod det barske og temmelig øde Nordsjælland hinsides Grib skov. Om det var solskin den dag, ved jeg ikke; men det ville have været passende, for det var to af den danske guldalderkunsts mest lysende repræsentanter, der rystede byens støv af sig, nemlig P. C. Skovgaard og J. Th. Lundbye. Deres mål var at besøge Skovgaards mor, der i Vejby drev en lille handel med tran, skrå og tråd, og opholde sig et stykke tid på egnen for at male. De blev der to måneder, var flittige, især Lundbye særdeles. For ham var meget af det nyt, og han faldt godt til. I et brev til sin gode ven Lorenz Frølich skriver han: »Jeg kan med Sandhed sige nu: jeg har det godt, Gud være lovet! Det er længe siden jeg kunde sige det, hvad Du af mine Breve maa have seet. Det har været noget høist glædeligt i denne Skuffelsernes Verden at see at dog ikke alle af Ungdommens Drømme vare falske. Tro til Bondestanden, som den der endnu gjemte deilige Træk af et naturligt, ufordærvt Liv, kan jeg bevidne var ikke feil.«

De to kammerater malede sammen og hver for sig, og om dette parløb og dets resultater arrangerede Bente Skovgaard, Else Lofthus og Peter Nørgård Larsen i sommeren 1989 en rigtig forårs- og forsommerudstilling. Man havde samlet billeder sammen alle mulige steder fra, tegninger, olieskitser og færdige malerier, og tilmed indgik en del af tegningerne til Kaalunds fabler i udstillingen. Dem arbejdede Lundbye på i den tid.

De, der gik glip af denne udstilling, kan finde en god erstatning i dens fine katalog. Adskillige af billederne er endda gengivet i farver og Bente Skovgaard har skrevet en indledning, der bl.a. skitserer den overordnede drivkraft for de to maleres virke, nemlig professor Høyens besked til de unge malere om at gå ud i landet og skildre det ægte nationale i byg-

ningskunst, landskab og folkeliv. Men mest gør Bente Skovgaard ud af at følge de to malere, næsten skridt for skridt mellem gårde og huse, katte og græsstrå, blinkende løv og lave skygger i Vejby og omegn. Selvfølgelig er Bente Skovgaard så kritisk som en kunsthistoriker bør være, men begejstret er hun også, det er åbenbart en lystvandring hun er ude på, og man forstår det, for her bliver et væsentligt stykke af det nationalromantiske Danmarks-billede til, som vi fremdeles tror findes et eller andet sted, selvom den såkaldte udvikling for længst har henvist det til frilandsmuseerne og Naturfredningsforeningen.

Hvad har de to maleres sommerrejse og dens resultater med folkeminder at gøre? Dette, at her skabes kulisserne til de folkeminder, som Svend Grundtvig netop i 1843 opfordrer til, at man begynder at samle og bevare. Skovgaards og Lundbyes billeder synes ligefrem at afvente folkeminderne, mennesketomme som de næsten alle er, men med spor af de mennesker, bønderne, der trofast har gemt folkeminderne fra den gyldne hedenold. Det ville ikke forbløffe én, hvis en ung pige pludselig dukkede frem bag en kæmpehøj på et af Lundbyes billeder og sprang ind på scenen givende en ægte folkewise til bedste.

Malerne og folkloristen samarbejdede virkelig i disse år om etableringen af det nationalromantiske Danmarks-billede. Ikke alene gik de ind og ud af hinandens stuer i København og traf hinanden om søndagen i Vartov for at høre, hvad den åndelige mester nu havde at sige. I 1843 – der var det magiske årstal igen – stifter Svend Grundtvig, hans bror Johan, løjtnant G. V. Blom, maleren Carlo Dalgas sammen med Lundbye og Skovgaard sågar et selskab, hvor man mødes og holder foredrag for hinanden.

Og der udvikles venskaber mellem de unge grundtvigianere. Det finder man et vidnesbyrd om i det digt, som Svend Grundtvig skrev til Lundbye i dennes album den 26. maj 1845, da Lundbye tog ud på sin Italiensrejse. Digtet findes i en håndskreven bog »Digte af Svend Grundtvig 1843–1869« på Dansk Folkemindesamling. Her taler faderen, sønnen og fol-

keånden – om end lidt bævende – som med én mund:

Stille ven med det dybe blik
og med det kærlige hjerte!
Stille du her iblandt os gik
med vexlende fryd og smærte.

Sorrig og glæde sammen bo,
de luttres i hjærteflammen,
vemod vi nævne den høje ro,
hvor yndig de smælte sammen.

Vemods engel, den åndens brud,
begejstringens jomfru-moder, –
vemod dig følge i verden ud
med *alvor*, sin stille broder.

Se kun frit på den skønne jord,
du glemmer dog aldrig hjemmet,
aldrig glemmer du gamle nord,
det bliver dig aldrig fremmed.

Verden er rig, og verden er stor,
og hjemmet er fattigt og lille;
Hjærtets blomst dog i hjemmet gror,
og hjærtet er livets kilde.

Verden er skøn – vort fødeland
dog trygt sig spejler i voven:
havet er dybt ved danskens strand,
og himlen er høj for oven.

Ser end øjet ej langt af led,
så vide dog flyver vor tanke;
ånden sig svinger på vinge bred
fra dal så let som fra banke.

Skønnere egne du ser vel hist,
får skønnere språk at høre,
hjærtet dog hænger ved hjemmet vist,
ti dansk er dit øje og øre.

Aldrig lyder dog sang så skönt,
som den, hvortil vuggen gænged;
aldrig tykkes dog løv så grönt,
som det, sig om vuggen slynged.

Eske K. Mathiesen

Peter Olesen:

København bag facaderne

Fotograferet af Jens Frederiksen. Borgen, 1989, 123 s, ill. ISBN 87-418-8842-1. Kr. 275,-.

Som etnolog har man et ambivalent forhold til det æstiske. På en gang er man den engagerede »antikvar«, der tager stilling og kæmper for en materiel fortællings overlevelse, bl.a. med æstetiske argumenter – og »forskeren«, der ser alt som tids- og kulturspecifikke symboler og kommunikationer, og for hvem forandringen og det nye er lige så interessant som det statiske og bedagede.

Derfor gribes man også af flere følelser ved synet af et så smukt billedværk som »København bag facaderne«, et værk, som med billedæstetisk fuldkommenhed tager os med ind i hovedstadens mere eller mindre kendte hel- og halvoftentlige interiører, som står som vidnesbyrd om en nærmere eller fjernere fortid: palæerne, restauranterne, butikkerne, trapperne, de offentlige kontorer, museerne, svømmehallerne, stationerne, de offentlige toiletter o.s.v. ... Skønhed i klassicisme, historicisme, skønvirke, funkis, Hening-Larsen-modernisme ...

Den ene følelse er glæde og erkendelse. Glæde ved, at der findes nydelse for øjnene ligesom der findes f.eks. musik eller erotik. Erkendelse af, at vi sammen med finderen og fotografen tør indrømme, at det er vigtigt for ens følelse af at være et historisk væsen, at man faktisk i hverdagen kan »gå ind i« andre tidsaldrer, stille, alene, oplevende ...

Men samtidig er der også en følelse af at være præsenteret for noget ikke-helt, en snæver vinkel. For alle de dejlige steder er forladte, mennesketomme – selv de butikker og værtshuse, som man selv med fornøjelse kun kan forestille sig befolkede. Og dog er det det, at de er i brug og kan bruges, som har betinget deres overlevelse. At andre tiders materielle levn er og bør være led i levende kultur i dag er vigtigt at understrege for at fremme forståelsen for de bevaringsværdier, som vi etnologer og museumsfolk deler med forfatteren og fotografen.

Bortset fra det er værket i sig selv et stærkt argument for en styrkelse af interiørfredningens mulighed, også i ikke ellers fredede ejendomme. Og også en opfordring til i resten af landet at opdage og kæmpe for »de skjulte skatte«: krostuer, biografer, badeanstalter, vestibuler, jern-

banehoteller o.s.v. Men vel at mærke ikke som den udsøgte ting i en montre, men som det uundværlige kulturhistoriske element i hverdagen!

Peter Dragsbo

Luisse Skak-Nielsen:

Alle kender Blågårdsgade

En kulturhistorisk undersøgelse af bybillede og byrum 1850–1990, Hans Reitzels forlag / Københavns Bymuseum, 1989, 245 s. ill. ISBN 87-412-3259-3. Kr. 240,-.

Man kan ikke sige, at der ikke er skrevet noget om København: Sociologiske undersøgelser af slum eller forstæder, journalistisk-impressionistiske skildringer, nostalgiske værker om gamle dage, billedværker, monografier om arkitektur, byplan, palæer og slotte, politiske debatindlæg o.s.v. – Måske er det netop denne mangefold, der har gjort, at man så sjældent oplever den brede, nøgterne, tæt-på-detaillerede beskrivelse af liv og kultur. Det skyldes også, at København ikke som så mange andre storbyer har haft sin egen kulturhistorisk dokumenterende institution. Det var Nationalmuseet, der med saneringsundersøgelserne i den indre by omkring 1970 prøvede at dække lidt af »hullet«. Men nu har Bymuseet markeret en vilje til at være »ansvarshavende« med et forsøg på en karakteristik af et helt kvarter i fortid og nutid: det indre Nørrebro.

Bogen »Alle kender Blågårdsgade« er skrevet af etnologen, museumsinspektør Luisse Skak-Nielsen. Dens udgangspunkt er, især i ældre tid, selve gaden, dens liv og funktion, men op mod vor egen tid bliver det til en skildring af hele områdets liv og ånd. En meget stor rolle spiller billedsiden, som består dels af en lang række historiske fotos, dels af en fremragende samtidssokumentation, udført af fotografen Julie Rønnow over en periode på 5 år, fra 1984 til 1989.

Gennemgangen af Nørrebro søger bevidst at frigøre sig fra de massive myter om »den sorte firkant«. Viser kvarterets start som et socialt og bygningsmæssigt varieret kvarter, den langsomme fortætning, udviklingen til et næsten 100% ar-

bejderkvarter, men samtidig Blågårdsgades udbygning som citystrøg for et stort opland. Gadens udvikling fra de mange små nærbutikker via de færre, men større udvalgsbutikker til det totale »kollaps« i 1970'erne som følge af butikskoncentration, saneringer og først og fremmest den velmente lukning af gaden for biltrafikken. Dette fører historien ind i bydelens mest konfliktfyldte periode: Tiden efter 1968, da den gamle arbejderklassens familier flygtede fra de – i sammenligning med almindelig standard – stadig mere forfaldne og trange boliger, mens samtidig nye grupper søgte til Nørrebro på jagt efter det gamle kvarters kvaliteter: Hippier, narkomaner og skæve eksistenser tiltrukket af de billige boliger, politisk aktive tiltrukket af drømmen om klassekamp, unge og studerende tiltrukket af kvarterets traditionelle liv og leben.

Kultur mødet gav konfrontationer, mellem de nye beboere og det gammelsocialdemokratiske bystyre og mellem de gamle og nye beboere, som undertiden talte forbi hinanden, f.eks. når talen faldt på »det gode miljø«: var det nære, tætte, levende eller det grønne, bilfri, stille? Holdningerne var tids- og kulturspecifikke og allerede i dag ville meget have været gjort anderledes.

Går L S-N således bag myterne, viser hun også til sidst, at det nye, næsten forstadsagtige bolig-Nørrebro på afgørende vis har været »fanget« af traditionen. Myten blev selvbekræftende – Nørrebro blev aldrig mondæn. 1970'ergenerationen vendte tilbage (omkring 1/3 af beboerne lever i dag i små bofællesskaber!), sammen med samfundets almene ressourcetsvage grupper: enlige mødre, »unge mænd med store hunde«, gæstearbejdere o.s.v. (Kun 10% af beboerne lever i kernefamilier!). Med en vis optimisme ser forfatteren et nyt Nørrebro opstå, og dermed en ny Blågårdsgade, med værksteder, døgnkiosker, idealistiske foretagender og etniske restauranter.

»Alle kender Blågårdsgade« er i lay-out og udstyr næsten »unørrebro'sk« flot. Den letlæste og velskrevne tekst har sin styrke i det gode overblik og sansen for rammende karakteristisk. Et sommerligt fortov, præget af håndbajere, badesHORTS

og »wienerbrød spist direkte fra posen« ville man ganske rigtigt ikke opleve på Jægersborg Alle! Hovedvægten er lagt på torvet, gaden, fællesmiljøerne, mens man i modsætning til flere andre kvarterundersøgelser ikke er gået tættere på menneskene, med interviews og dokumentationer af det hjemlige miljø. Men her træder fotografen til og sørger for, at livet bliver konkret.

Alt i alt er »Alle kender Blågårdsgade« vigtigt af to grunde: Dels p.gr.a. beskrivelsen af en del af det etnologiske forsømt storbymiljø, dels p.gr.a. fremlæggelsen af nogle af mekanismerne bag opståen, forandring af og /eller fastholden ved *kvartret* som social, psykologisk og kulturel realitet – men ikke som et kunstigt konstrueret »lokalsamfund«.

Peter Dragsbo

Troels Fink: Landsbyfællesskabet i Rinkenæs 1550–1769

Skrifter, udgivne af Historisk Samfund for Sønderjylland; nr. 69. Aabenraa 1989. 104 s., ill. ISBN 87-7406-045-7. Kr. 112,50. Medlemspris kr. 75,-.

Troels Fink udsendte i 1941 afhandlingen »Udskiftningen i Sønderjylland indtil 1770.« Heri redegøres i forbindelse med omtalen af sædrift inden for landsbyfællesskabet kort for begrebet »Gribsjørd«, og i en ledsagende note (note 31 s. 55) skriver Troels Fink: »Det spørgsmål skal behandles i en lille afhandling for sig, da det ikke i egentlig forstand kommer udskiftningen ved.« Dette løfte indfris nu efter 48 år med afhandlingen om landsbyfællesskabet i Rinkenæs 1550–1769.

Mens vi er godt underrettet om, hvordan landsbyfællesskabet blev opløst ved udskiftningen, er landsbyfællesskabets oprindelse mindre veldokumenteret; men man har et enestående eksempel herpå fra landsbyen Rinkenæs.

Rinkenæs ligger i Lundtoft herred mellem Aabenraa fjord og Flensborg fjord. Lundtoft var i lange perioder domineret af herrerne på Søgård, som i den behandlede periode var ejet af slægten Ahlefeldt. De fleste af herredets gårde hørte dels under Ahlefeldterne dels under fyrsten.

I 1550 mødtes repræsentanter for fyrsten, hertug Hans den Ældre, og ejerne af Søgård, Frantz og Gregers Ahlefeldt. Et af mødets resultater var en aftale om, hvordan landsbyfællesskabet skulle indføres i Rinkenæs, og der står indledningsvis: »Eftersom Rinkenæs Mark fra gammel tid og til alle tider har været gribsjord og ikke tidligere været rebet, så skal den nu rebes og deles efter landsret.« Det almindeligt kendte landsbyfællesskab skulle altså indføres i Rinkenæs, i henhold til den for kongeriget gældende reces af 1547.

En del arealer blev friholdt ved rebningen (=opmålingen af landsbyjorderne): ornum, stuf, enemærker, kendeland og gribsjord. Forfatteren gør rede for de forskellige typer og især begrebet gribsjord, som fandtes i Rinkenæs. Gribsjord tolkes som jord, den enkelte eller flere i fællig inddrog ved rydning, og som ikke faldt under den norm (otting eller mark guld), hvorefter jordbesiddelsen samt rettigheder og pligter var fordelt. Gribsjorden vedrører tilstanden før fællesskabet blev indført. Den repræsenterer et kaos i rydningsegnene, hvor talrige jordlodder lå mellem hinanden med grænser, der var svære at fastslå og fastholde og ikke mindst hegne. Med rebningen kom der orden i kaos.

Rebningen var en kompliceret proces. Alle fik noget både af god og dårlig jord. En egentlig bonitering fandt først sted ved opmålingen til Den Store Matrikel i 1689'erne – (senere i Sønderjylland). Indtil da havde man skønnet en gårds areal efter udsæden, et højst usikkert grundlag.

Inden inddelingen af landsbyjorden kunne påbegyndes, skulle de to ejere have afklaret en del forhold vedrørende bl.a. husmændene, skoven og særmærkerne. Først derefter kunne man tage fat på at finde en fordelingsnøgle for de rettigheder og pligter den enkelte bonde skulle have i fællesskabet. Fordelingsnormen, i Rinkenæs som i resten af Lundtoft herred kaldet otting, kan udledes af kilde-materialet, som dog er fyldigst for de bønder, der hørte under fyrsten. Dernæst skulle vangen eller markernes størrelse fastlægges, hvilket var vanskeligt i det

meget bakkede terræn. Markerne skulle hegnes, og først da kunne den ny driftsform indføres. Forfatteren gør nøje rede for indretningen efter rebningen og de tvistigheder, der opstod, både bønderne imellem og mellem hertug Hans og Ahlefeldterne.

I et kapitel redegøres for præstegårdens særstilling i sognet, idet den ikke havde nogen ottingsandel i landsbyen.

Rettighederne og pligterne i landsbyfællesskabet blev reguleret gennem en landsbyvedtægt. I henhold til den udførtes det daglige arbejde. Da den var vedtaget af bymændene, er den et vidnesbyrd om, at bønderne også kunne styre en del af deres egne forhold selv. Af Rinkenæsvedtægten er kun bevaret en enkelt paragraf, men forfatteren beskriver udfra den bevarede vedtægt fra nabolandsbyen Feldsted dele af dagliglivet, som det må have udfoldet sig i Rinkenæs på fællesskabets tid.

I store træk var landsbyfællesskabet uforandret fra 1550 til 1769, da Rinkenæs blev udskiftet. Men inden for disse fastlagte rammer blev en del af gårdene delt, og dele af ejendomme pantsattes til folk uden for sognet. Antallet af husmænd voksede både i Rinkenæs og dens randbebyggelse.

De sociale forhold i Rinkenæs var komplicerede. På den ene side var der modsætninger mellem de frie fyrstelige bønder, der nærmest kan betragtes som selvejere, og de livegne Ahlefeldtske fæstere. På den anden side var der et skel mellem disse bønder og husmændene. Men tunge byrder i form af skatter, hoveri, ægter og militsordninger hvilede på alle kategorier af indbyggerne blot forskellig form og grad til forskellig tid.

Sidst i den behandlede periode rasede en kraftig strid mellem præsten i Rinkenæs og hans menighed. Striden er vel-dokumenteret i kilderne og behandles udførlig som belæg på, at landsbyens gårdmænd i fællesskabets tid forstod at optræde kollektivt over for myndighederne. Det lykkedes da også at få en stærkt pietistisk sognepræst forflyttet til et andet sogn, trods myndighedernes modvilje. 16 år senere tog bønderne i Rinkenæs et lignende initiativ, og anmodede amt-

manden i Tønder om at få udskiftet deres jorder af fællesskabet, hvilket dog først fandt sted i 1769.

Udgangspunktet for denne interessante afhandling var begrebet »gribsjord«, som forfatteren mener repræsenterer en før fællesskabets tid herskende individualistisk holdning, – en betragtning, der bør tjene som inspiration til en nøjere gennemgang af belæggene for begrebet i resten af landet. Landsbyfællesskabet derimod kendetegnes af en følelse af solidaritet og fælles ansvar mellem landsbybeboerne, som det ses afspejlet i bøndernes handlekraft overfor myndighederne i præstestriden, samt i bøndernes argumenter ved ønsket om udskiftning, da fællesskabet senere begynder at snære.

Lisbet Holtse

Helle Damgaard og Per Grau Møller (red.): Huse og Husmænd i fortid, nutid og fremtid

Småbrugets udbredelse og vilkår i Norden. Beretning fra det 12. bebyggelseshistoriske symposium ved Odense Universitet afholdt den 2.–4. november 1988. Gylling. Odense Universitetsforlag. 1989. 191 s., ill. ISBN 87-7492-733-7. Kr. 188,-.

200-året for stavnsbåndets løsning blev fejret behørigt i 1988. Det har dog med rette været anført, at fokus i flere af jubilæumsprodukterne er blevet rettet mod gårdmandsstanden, som på mange måder vandt fremskridt ved de store landbo-reformer. Til gengæld er husmandsgruppen, for hvem reformernes konsekvenser var yderst tvivlsomme, trådt noget i baggrunden, ja ofte helt overset – på trods af, at denne gruppe udgjorde en stor del af befolkningen og kom til at spille en væsentlig rolle for den samfundsmæssige udvikling.

Det har en forskergruppe ved Odense Universitet, »Bebyggelse og agrarøkonomi – Fynsprojektet«, søgt at råde bod på ved at arrangere det 12. bebyggelseshistoriske symposium ved Odense Universitet med emnet: »Huse og husmænd i fortid, nutid og fremtid. En nordisk belysning af småbrugets udbredelse og vilkår i tid og rum.« Denne publikation er beret-

ningen fra symposiet med 16 indlæg, der behandler husmændenes vilkår fra oldtiden til de aktuelle forhold i dagens Danmark med udblik til Norge og Sverige (desværre indgår hverken Island eller Finland).

Artiklerne, som ikke alle kan omtales her, præsenteres i kronologisk rækkefølge. De begynder med et indlæg fra Stig Jensen, der gennem en tolkning af arkæologiske levn fra jernalderen giver et spændende bud på bosteder for datidens småbrugere. Erik Ulsig tager tråden op og skildrer godser og husmænd eller småbrugere i dansk middelalder på grundlag af det skriftlige kildemateriale, og vi slutter med to engagerede bud på fremtidens muligheder for småbrug i Danmark ved Inger Sorgenfrei og Jørgen Isaksen.

En central problemstilling, som flere af forfatterne behandler, er spørgsmålet om, hvorledes selve husmandsbegrebet defineres. Der er som bekendt tale om en uhyre sammensat befolkningsgruppe bestående af småbrugere, håndværkere, fiskere, landarbejdere og daglejere, måske også almissemøller og inderster. Hertil kommer den uklarhed, som opstår i det ældre kildemateriale, hvor der ofte findes en sammenblanding af bolig- og erhvervsbetegnelser, hvilket gør det yderligere vanskeligt konsekvent at udskille husmandsgruppen.

Det drejer sig imidlertid ikke alene om en erhvervsmæssigt sammensat befolkningsgruppe, der er også tale om meget store regionale variationer i disse menneskers levevilkår. Forskellige lovgivningsmæssige rammer spillede en rolle for en forskellig udvikling af vilkårene for husmænd i Norge, Sverige og Danmark, og inden for de enkelte lande er der store forskelle fra egn til egn, afhængigt af de naturgivne forhold, af den enkelte godsejers interesser, befolkningsgrundlaget m.v. Det er en af denne publikations væsentlige fortjenester, at dette forhold så klart kommer frem i flere af de lokalhistoriske studier, eksempelvis i Asger Th. Simonsens glimrende artikel »Småbrugere eller daglejer?«, hvor bebyggelsen og den sociale forandring i et lollandsk og et sydvestjysk sogn 1800–1900 sammenlignes.

Forfatteren når faktisk til den konklusion, at forskellene i den sociale udvikling i de to sogne var så overvældende stor, »at man kvier sig ved at tro, at der var tale om en og samme nation af danske indvånere«.

Artiklerne bringer læseren vidt omkring, og ikke mindst bidragene fra Norge og Sverige vil nok være af interesse for en dansk læserkreds. Imidlertid kan netop de mange indlæg og den kortfattede form vanskeliggøre forståelsen for ikke-indviede. Når dertil kommer, at man uden nærmere forklaring opererer med begreber som »fundi inquilinares«, »carrying capacity-situation« og lignende, tror jeg ikke, at der er større håb om at nå ud til »den historisk interesserede husmand og enhver, der interesserer sig for landbohistoriske forhold«, som det hedder i introduktionsskrivelsen til publikationen. Et lidt større billedmateriale foruden de mange tabeller, kort og diagrammer ville også have været en berigelse. Endelig kunne man nok efterlyse en større interesse for belysning af vilkårene for de huskoner og børn, som trods alt også hører med til husmandsgruppen.

Dette til trods er der tale om en værdifuld publikation, som kaster nyt lys over nogle helt centrale problemstillinger i den sammensatte husmandsgruppes forhold til inspiration for yderligere forskning i emnet.

Mette Skougaard

Henning Thalund: Fynske Kirkeskibe

Skrifter fra Svendborg og Omegns Museum, bind 27, Svendborg 1989, 125 s. ISBN 87-87769-29-8. Kr. 120,-.

Det er nu 40 år siden dr. phil. Henning Henningsens bog »Kirkeskibe og Kirkeskibsfester« udkom, og indtil idag har der ikke været skrevet specielt om dette emne. Nu har imidlertid forstander ved Svendborg Søfartsskole Henning Thalund begået en bog om fynske kirkeskibe. På foranledning af biskop Vincent Lind, Odense, har han foretaget en registrering af samtlige kirkeskibe i Fyns stift. Materialet baserer sig på spørgeskemaer ud-

sendt til alle menighedsrådsformænd i stiftet. Skemaerne har derefter dannet grundlag for senere besøg i kirkerne, hvor kirkeskibene er blevet beskrevet og fotograferet. Supplerende oplysninger er hentet, dels fra menighedsrådsprotokollerne, dels fra ældre folk i sognet. En del oplysninger er tillige hentet fra arkiverne på Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg.

Bogens første trediedel behandler kirkeskibstraditionen mere generelt, mens den resterende del er at betragte som et katalog, hvor forfatteren beskriver de enkelte kirkeskibe. Første afsnit beskæftiger sig med traditionen, hvornår den er opstået, hvor udbredt den er osv. Traditionen er kendt i andre europæiske lande, og mens den næsten er ophørt der, lever den i bedste velgående her i landet. Særligt inden for det sidste århundrede er der ophængt mange kirkeskibe. Henning Henningsen anslag, at der dengang (1950) var mellem 800-900 kirkeskibe i hele landet. Nye undersøgelser ville vise, at tallet er væsentligt forøget, - måske indirekte tilskyndet af udgivelsen af Henning Henningsens bog.

Årsagen til ophængning af skibsmodeller i vore kirker kan være mange. I Danmark betegnes disse modeller som »kirkeskibe«, mens de i Norge, Sverige, Tyskland og England kaldes for »votivskibe«. Ordet »votiv« stammer fra det latinske ord for løfte »votum«. Løftet kan i denne forbindelse være afgivet af et menneske i fare eller nød, og som har lovet, at dersom denne fare overvindes, vil det give en gave til Gud eller kirken. Af de mange kirkeskibe, der findes i Danmark, er der ingen, der med sikkerhed kan udpeges som »votivgave«. De tre kirkeskibe, der hidtil har gået under denne betegnelse, har forfatteren ved arkivuundersøgelser kunnet tilbagevise som ikke værende votivskibe. I de fleste tilfælde er kirkeskibene givet i taknemmelighed, hvor eksempelvis givelsen er kommet godt hjem fra en lang rejse, eller er kommet igennem en krig med livet i behold. Kirkeskibene kunne også være skænket i forbindelse med mærkedage eller til minde om personer. Lejlighedsgaver har været givet i forbindelse med kirkeindvielser, eller kirkejubilæer

o.l. Det var ikke ualmindeligt, at en gruppe af velhavende borgere gik sammen om at skænke f.eks. en lysekrone, et dåbsfad, altersølv o.l. Dette kaldes standsgaver. Fiskere og søfolk har ikke haft samme økonomiske muligheder, – men de har kunnet give en skibsmodel. Den har kunnet fremstilles af én inden for deres egen kreds og har kun kostet et beskedent beløb i materialeudgifter. Forfatteren giver i dette afsnit en række eksempler hentet fra det indsamlede materiale.

Skibstyper og skibsnave, der forekommer på kirkeskibene, behandles i et afsnit for sig. Mere interessant læsning er afsnittet om skibspapirer. Meget af den viden, man har om kirkeskibene, stammer fra de »skibspapirer«, der ofte er nedlagt i skibsskrogene. Her får man oplysninger om bygmester, giver eller givere og om, hvornår skibet er blevet hængt op. I forbindelse med reparation eller restaurering af modellen har man benyttet lejligheden til at nedlægge yderligere oplysninger om skibet. Skibspapirerne blev ofte skrevet på papir eller pergament og gemt i blykapsler, forseglede flasker, tobaksdåser o.l.

Kirkeskibsfester og processioner, som var emnet i Henning Henningsens bog, indgår også som et afsnit i Thalunds bog. Afsnittet behandler traditionen med eksempler fra de forskellige lokaliteter rundt i stiftet. Et fælles træk ved processionerne er, at det nybyggede kirkeskib bæres i procession frem til kirken. Processionen udgår som oftest fra havnen eller fra byggestedet og ned omkring havnen. Skibet bæres af flere mænd parvis, i nogle tilfælde klædt i uniformer. Efter skibet fulgte et orkester og derefter et stort følge med faner og flag. Ved ankomsten holdt kirkens præst tale over skibet, og der blev sunget én eller flere salmer. Derefter blev skibet hængt op i kirken. Om aftenen blev der indbudt til spisning og derefter bal, og hele ceremonien blev afsluttet med en række kanonsalutter. For nogle kirker er der tradition for, at hele ceremonien gentages, når et kirkeskib efter endt reparation eller restaurering skal hænges op påny. Enkelte kirker har tradition for en fast termin for eftersyn og genophængning.

Denne første del af bogen afrundes med et afsnit om kirkeskibet i prosa og poesi. Heri giver Thalund eksempler på forfattere, der berører emnet kirkeskibe. Endvidere nævnes salmedigtere, eksempelvis Kingo, der har skrevet salmen »Hvad er det for en snekke?« og der gives eksempler på salmer digtet specielt til lejligheden.

Den resterende del af bogen er et katalog over kirkeskibene i Fyns stift, hvor Thalund provsti for provsti gennemgår de i alt 192 skibe. Heri gives der oplysninger om kirkens navn, skibets navn, type, bygmester, ophængningstidspunktet, samt anledningen for ophængningen. Dertil en kort beskrivelse af skibet, samt længde og højde på modellen. I de tilfælde, hvor man har kendskab til skibspapirer, gives der oplysninger om dette såvel som om indholdet. Af de 192 skibe er de 53 illustreret ved et fotografi. Det giver et meget godt overblik over de forskellige skibstyper og kvaliteten af disse skibe. Registeret afsluttes med nogle korte afsnit, der omhandler ikke ophængte kirkeskibe, forsvundne kirkeskibe, kirkeskibenes vedligeholdelse, samt en alfabetisk ordnet liste over samtlige kirkeskibsbyggere, samt de modeller, de har bygget. I afsnittet om kirkeskibenes vedligeholdelse advarer forfatteren imod, at restaureringen af kirkeskibene gives i ukyndige hænder. Han nævner det samarbejde, der er indledt mellem Fyns stift og Langelands Museum, hvor man nu har kyndige folk, der er istand til at efterse, reparere og konservere kirkeskibene.

Forstander Henning Thalund har med denne bog vist, at vi med kirkeskibene har en værdifuld kulturarv, der burde tages vare på, på lige fod med det øvrige kirkeinventar. Kirkeskibene er nemlig ikke omfattet af nogen egentlig fredningslovgivning. Derimod er der ganske nøje regler for nyophængning af kirkeskibe. I den forbindelse skal sagen via stiftet sendes til høring hos Stadsarkitekten, Nationalmuseet, samt Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg. Noget lignende burde være gældende ved reparation eller restaurering i forbindelse med eftersyn af de eksisterende kirkeskibe. Her ville en registrering som denne være nyttigt redskab. Der

burde således foretages tilsvarende registreringer af kirkeskibe i landets øvrige stifter.

Morten Gøthche

Lone Rahbek Christensen (red.):

Livstykker

12 studier af livsformer og vilkår. Ringe, Kulturbøger, 1989, 168 s. ill. ISBN 87-88327-12-4. Kr. 138,-.

Med livsformsbegreberne har etnologien fået et redskab, der gør det muligt at analysere og forklare nutidsmenneskets forskelligartede liv. Der er allerede skrevet flere bøger og artikler om livsformerne og deres begrebsverden, der hver har bragt ny viden om emnet eller behandlet specielle sider af det. Livstykker er en antologi, skrevet af en række yngre kvindelige etnologer, som især har beskæftiget sig med kvinder og livsformer. Bogen er redigeret af Lone Rahbek Christensen, der har været med til at udvikle livsformsbegreberne, specielt de kvindespecifikke som baglandskvinden og husmorlivsformerne. I indledningen gør hun rede for ideen med bogen og det fælles empiriske tema, der er danske kvinders liv set i relation til mænd, familie, ægteskab, arbejdsmarkedet, varemarkedet og fritidslivet. Man skulle måske her tilføje, at bogen især handler om kvinder i erhverv og de livsformer eller kombinationer af livsformer, de er bærere af. Heldigvis henvises der i indledningen også til bogens sidste artikel, der er en introduktion til livsformsanalysens grundbegreber, hvor hun har Thomas Højrup, en af pionererne inden for livsformsteorien, som medforfatter.

For den der ikke er fortrolig med livsformsanalysen og dens idegrundlag er det derfor en god ide at starte med introduktionen. Den giver en kort og klar gennemgang af de tre hovedlivsformer, der alle er relateret til arbejde eller en markedsform, mens de kvindespecifikke livsformer har deres eksistensbetingelser i familiebegrebet. Allerede her er det lidt mere kompliceret, idet kvinder både kan have vilkår i en egentlig livsform og samtidig have træk fra en af de kvindespecifikke livsformer. Mænd er meget mere lige-till

De fire første artikler handler om *lønarbejderlivsformen* og *karrierelivsformen* ofte i kombination med en af variationerne inden for husmorlivsformen, som der findes tre varianter af. Man møder korrespondenteleverne på handelshøjskolen, der næsten alle drømmer om et spændende job, helst på deltid, men hvis egentlige mål er familien. Eller fabriksarbejdernes, som ikke er »stakkels« kvinder, der er havnet ved et samleband, men kvinder der gennem egne valg på forskellig måde har fået deres liv til at gå op mellem arbejde og familie. I modsætning til disse grupper står karrierekvinderne, der helt klart har mål i arbejdet og som får løst deres familie- eller parforhold anderledes og uden, som karrieremænd, at skulle have et bagland, der står parat. Interessant er især artiklen om sundhedsplejerskerne, som forfatterne viser, at nok er der her tale om samme fag, men ikke nødvendigvis om samme livsform eller holdning til faget, hvilket forklarer, hvorfor der bl.a. er uoverensstemmelser og konflikter inden for faget.

De sidste otte artikler skulle alle have mere eller mindre tilknytning til den selvstændige livsform, selv om der i nogle tilfælde er tale om lønarbejde som i artiklen om indvandrerfamilier, der har rod i *den selvstændige livsform* og som derfor har vanskeligt ved at passe ind i et almindeligt lønarbejde. Eller i artiklen om fodboldklubben, hvor det er den fælles fritidsinteresse, der binder deltagerne sammen og som er med til at mindske lønarbejderlivsformens opsplitning i arbejde og fritid. Den klassiske indgang til den selvstændige livsform er landbofamilien, her repræsenteret ved hedeopdyrkerfamilier, hvor mænd og kvinder har lige stor betydning i fællesskabet. Skønt der er visse fælles træk for disse forskellige grupper, virker det dog lidt uoverskueligt med det fælles stempel eller de fælles rødder i den selvstændige livsform. Artiklerne har så mange andre interessante aspekter som f.eks. artiklen om familie og formue, hvor forfatteren arbejder med nogle spændende forløb eller udviklinger, og hvor man med rentierfamilierne antagelig har med en fjerde livsform at gøre.

Om den selvstændige livsform handler også to artikler om kvinder i ældre tid. De er med for at vise, at det specielt og også tidligere var inden for de selvstændige erhverv, at kvinder har kunnet finde indtjeningsmuligheder, der harmonerer med mor- og husmorrollen. Alligevel er man her kommet lidt langt væk fra livsformsbegrebet og analysemulighederne. I hvert fald er de anderledes i et historisk materiale og under andre samfundsformer end i et nutidigt. De to artikler ville uden tvivl komme mere til deres ret i en anden tidsmæssig sammenhæng.

Det er livsformen, der er afgørende for, hvordan man handler og former sit liv og det lader sig vanskeligt ændre. Man tager sin begrebsverden med fra et fag til et andet – også selv om den ikke rigtig passer. Det er der gode eksempler i artiklerne om bl.a. sundhedsplejerskerne, naturlægerne og indvandrerfamilierne. I artiklen om guldbroderi og sol er livsforløbet også inddraget som en vigtig dimension for at forstå de ændringer, der sker over tid. Her får man en fornemmelse af, hvordan en livsform gennem et liv efterhånden kan træde mere tydeligt frem. Derimod savner man stadig en diskussion af, hvordan og hvornår den enkeltes begrebsverden dannes og hvorfor den vanskeligt kan ændres. Jeg kan da godt forestille mig, at den 17-årige pige, der i dag ser frem til en uddannelse, et deltidsjob, mand og børn om ti år kan være en målbevidst karrierekvinde, der har valgt børnene fra.

Lidt irriterende det det, at livsformsstudier altid er skåret over samme læst. Det liv, der skal analyseres præsenteres som en beretning, hvor personer skildres ved fornavne, der af en eller anden grund gentages i et væk som i børnebøger og i visse tv-reportager. Det må vel også kunne gøres på andre måder, uden at man mister det nærværende, det fortrolige i dokumentationen. Analysen er det primære, men dokumentationen har også en værdi i sig selv i form af beretninger om livsvilkårene i det moderne samfund.

»Livstykke« har både gode historier og fine analyser af de mange variationer og kombinationer af livsformer, der gemmer sig bag almindelige kvinders liv. Man kan

ikke være andet end betaget over hvor forskellige vi er.

Birgit Vorre

Jens Skriver:

Traktor i Danmark

Skippershoved 1989, 96 s. 85 ill. Bogen er udgivet i samarbejde med Dansk Landbrugsmuseum, Gammel Estrup. ISBN 87-89224-10-8. Kr. 88,-.

Bogen om traktoren i Danmark kan man undre sig over ikke er skrevet før. Tiden er moden nu, og perioden hvor vi har kendt til traktorer i landbruget er nu så lang, at traktorens betydning set i et historisk perspektiv kan skrives uden kun at få de første, største og alle unoderne med, der siden er gået i glemmebogen.

Med sine 96 sider indtager de 85 illustrationer en fremtrædende plads. De 21 er i farver, hvor man ser 21 traktorer på neutral grøn græsplænebaggrund med den farvestrålende traktor foran, således som man husker dem i arbejdet på markerne, hvis man er gammel nok. Den lille grå dvs. Fergusons model TE 20 fra slutningen af 40'erne, John Deere's grønne men især de mange glade røde traktorer. Blandt de sort-hvide billeder er der mange fine situationsbilleder fra 40'erne og 50'erne, hvor traktoren indgår i en arbejdsituation f.eks. foran høstvognen, koblet sammen med radrenser, roeoptater, gødningsspreder, såmaskine. osv.

Bogen gennemgår i korte kapitler overgangen fra heste til traktor, damppløjning, de første traktorer, traktor epidemien, krisetider, det store gennembrud, danske traktorer, traktorredskaber, tælle og tekniske data. Hertil billedfortegnelse, hvoraf fremgår at en trediedel af billedstoffet er fra Landbrugsmuseets righoldige arkiv. Litteraturfortegnelsen i al sin korthed henviser bl.a. læseren til tre artikler af forfatteren i Bol og By, hvor man får den dybereborende historiske behandling af traktordriftens gennembrud, udvikling og konsekvenser.

»I 1942 var der 456.000 heltidsbeskæftigede i landbruget. I 1975 var tallet faldet til 161.000. I samme tidsrum formindskedes antallet af arbejdsheste fra 583.000

til 13.000 og antallet af traktorer forøgedes med 183.000 – altså 183.000 traktorer gjorde – sammen med anden mekanisk driftsomlægning m.m. – 295.000 mand og 570.000 heste overflødige,» således oplyser bogen kort, knapt og interessant og med stof til eftertanke om, hvad traktoren også betød.

Bogen er let læst, og da den samtidigt er forsynet med de tekniske informationer på 21 traktorer, der gengives i farver, vil bogen være anvendelig som opslagsværk. Den ældste er en All Work traktor 14/28 årgang 1913-14, og den yngste er den dansk producerede Bukh 452 årgang 1961. Ganske svarende til moderne traktor- og bilkatalogers specifikationer oplyses der om fabrikat, årgang, cylinderantal, boring, slagvolumen, omdrejninger pr. min., hestekræfter, om det er petroleum-, benzin- eller dieselmotor, om antal gear, vægt og fabrikationsperiode. Desforuden hvor det bevarede eksemplar befinder sig. Fem stykker er i privateje, mens hele tretten befinder sig på Landbrugsmuseet, der derfor er stedet, hvor også traktorer fra en ikke så fjern tid kan studeres nærmere. Vi må nok vænne os til i fremtiden i bøger med historisk perspektiv, men omhandlende vort århundredes materielle levn, at se flere af disse meget tekniske specifikationer som et nødvendigt og nyttigt indslag i fremstillingen, men alt efter emnet og genstandens karakter bør så almene oplysninger om museumsgenstande som længde, bredde, højde, materialer og mus.nr. stadig indgå i de vigtigste data. I dette tilfælde ville oplysning om traktorernes hjulstørrelser være lige så relevante som vægten, for hvorfor hed det ellers »den lille grå«? og hvor lille var den f.eks. i forhold til vore dages traktorer, der er hele kommandocentraler?

Det er et godt initiativ forfatter, forlag og Landbrugsmuseet har taget. Vi har hermed et dansk modstykke til bogen om tyske forhold, nemlig lederen af det vesttyske landbrugsmuseum i Hohenheim Klaus Hermann's bog »Traktoren in Deutschland 1907 bis Heute. Firmen und Fabrikate.« Frankfurt a.M. 1989, 208 s.

Grith Lerche

Søren Mørch:

Danskernes billeder før fjernsynet

Billedredaktion: Knud Ryg Olsen. Kbh. 1989. 192 sider, ill. ISBN 87-412-3269-0. Pris kr. 248,-.

I 1936 udkom det amerikanske billedblad Life for første gang. Det dannede forbillede for en hel masse andre illustrerede ugemagasiner bl.a. danske Billed-Bladet, der kom på markedet i 1938. Det Berlingske Hus sendte fra da af sine billedreportager om livet i og uden for Danmark ud til massepublikummet. Generation efter generation er vokset op med Billed-Bladet, der var på pletten over alt, hvor det skete.

Historikeren Søren Mørch har sammen med sin billedredaktør Knud Ryg Olsen klippet i de gamle Billed-Blade. De har samlet og kommenteret en masse af de billeder, der for mange er blevet indre billeder. I bogen er vi til stævnmøde med billederne fra dengang. Søren Mørch har valgt såvel at kommentere de enkelte udvalg af billeder som forsyne bogen med et historisk forord. Bogens fire afdelinger handler om gamle dage, krig og fred, tiderne skifter og nye tider. Under disse overskrifter kommer vi vidt ud i verden og undervejs til livet i Danmark fra især 40'erne og frem.

Det er næsten som at finde en stor stabel gamle ugeblade på loftet hos ens bedsteforældre, som da man var på ferie. Man bladrer og bladrer, undres og frydes, mindes, glædes og giver sig til at overveje forholdet mellem dengang og nu. Man fniser lidt af bladets reportage om den farlige ungdom, moralens fordærv og omsvøbene med at vise letpåkledte damer anno dazumal. Stauning er med, kongen til hest, den kongelige familie på Grønland, styrmand Carlsen og hans skæve skib og hunden Lajka, som Sovjet sendte op i himmelen i en sputnik. Jeg græd som en pisket, da mine forældre i oktober 1957 forklarede mig, at den hvide hund aldrig kom ned på jorden igen, men var beregnet til at brænde op. Lajka blev en stjerne. Ihvertfald i mediernes. Sådan var det med mange andre navne.

Søren Mørch mener, at det var Billed-Bladet, der gav os mange af billederne,

før vi modtog dem fra fjernsynet. Billed-Bladet byggede en verden af interessante betydninger op for danskerne, strukturerede universet i en populær stil med billeder og normer. Billed-Bladet fortolkede tiderne, bragte nyhederne inden for hjemmets fire vægge, så danskerne vidste, at mejeribestyreren i Odder under besættelsen solgte færdiglavet kærnemælksuppe for 50 øre pr. portion. Det var også Billed-Bladet, der flittigt informerede sit publikum om den frygtede børnelammelse, der i 50'erne ramte så at sige som lyn fra en klar himmel. Lægevidenskaben lærte at bekæmpe den, og lægerne fik en næsten guddommelig status i perioden.

Søren Mørch er en forskels-historiker – ikke en sammenhængs-historiker. I forordet skriver han, at bogens billeder er ved at være så fjerne, at vi oplever tiden som fremmed. Billed-Bladets gamle billeder får et samfund til at dukke op, som var helt anderledes inddelt med hensyn til køn, generationer, afstamning, arbejde og forbrug. Det er muligt at yngre læsere vil opfatte det sådan. F.eks. skoleelever, som skal bruge bogen i undervisningen. Men det er ikke den læsning, jeg kan lave, og det er slet ikke forskellen fra dengang, der først og fremmest springer mig i øjnene. Det, jeg ser, er en tidlig informationsstrøm i et billedmættet medium. Såvel en saglighed som en professionel subjektivitet hos bladets fotografer og skribenter. Og så en utrolig nysgerrighed og oplevelseshunger hos publikum. Man skal ikke glemme, at Billed-Bladet ikke afsattes med samme automatik som senere fjernsyn og tidligere radioen. Man skulle abonnere eller købe i løssalg. Og de blev vel virkelig studeret meget nøje disse blade? De beskæftigede sig vel på kvalificeret grundlag med det, der lå i tiden og således efterspurgtes af publikum?

Min læsning og mit gennemsyn er nogle gange blevet forstyrret af Søren Mørchs kommentarer. Af hans forsøg på at ville udtale tiden, dens betydninger og ikke mindst dens forskel. Som professionel historiker kan jeg selvfølgelig gå tilbage til de originale Billed-Blade for at finde den uspolerede vare. Men det er ikke det, jeg sigter til i min kritik. Det er snarere en efterlysning af en anden historisk forstå-

else, der forklarer den fascination og den glæde, gensynet med Billed-Bladet skaber. Hvorfor er det her tyk kærnemælksuppe med korende, som man sluger til sidste skefuld? For man nærer jo en slags kærlighed for dette stof, disse kilder. De første scootere i Danmark, hvordan barnevognene så ud, hvordan en far kørte med sin søn på cykelstangen og den ungdommelige skrøbelighed udtrykt af Ib Mossin i hans Scalatøj i 1957. Alt er godt nok meget forskelligt, men er det forskellen, der gør bogen interessant? Er det ikke mere det relative og diffuse tilhør, man oplever ved gensynet?

Bogens billeder er teknisk grimme. Måske kan det ikke være anderledes. Det fremgår, at man har forsøgt at få fat i de originale fotos og identificere fotograferne, men hovedparten af Billed-Bladets billeder er affotograferet efter Billed-Bladet, som dengang ikke udmærkede sig med f.eks. Life's ofte sublime tryksteknik. Men der er også smuttet andet end Billed-Bladets billeder med ind i udvalget. F.eks. et par fra Variété, et af Gregers Nielsen og flere fra forlagsarkiverne. I en bogtype som denne er billedet det, der tiltrækker sig opmærksomheden. Det er lidt ærgerligt, at der slet ikke vises en rigtig Billed-Blad side i original.

Men man bliver jo interesseret i Billed-Bladet. Både bladets skribenter og journalister, og det ville have mættet sulten lidt, hvis der var gået mere indgående ind på dem, der satte stilen og formede udtrykkene. Det ville også have styrket bogen, hvis der blot havde været et forsøg på at beskrive den usigelige glæde, det var for en dreng på 6 år, at sidde på køkkenbordet og lade benene dingle. Eller hvor befriende det også var for nogle husmødre ikke at skulle aflægge rapport om livets gang i familien og slægt, til den lille frie købmand, da den første selvbetjeningsbutik i Esbjerg åbnede den 14. juni 1949.

Bjarne Kildegaard

Ruth Schmidt:

Den skæve rekrut fra Aalborg (1871–72)
138 sider, illustreret. Selskabet for Aalborg Garnisons historie. Kr. 49,-.

I 1867 bliver en ung mand, den 19-årige Lars Peter Poulsen, under arbejde på gården »Steendal« ved Tårs, overfaldet af en tyr, der kvæster hans højre arm og tilføjer ham et åbent sår på højre inderlår. Poulsen går ikke til læge men til klog kone. Han bliver imidlertid ved med at have ondt i armen ved bestemte bevægelser.

Et par år efter er han så session. I hans journal bemærkes de af ham selv angivne smerter, med den tilføjelse at lægen ikke ser nogen grund til dem. Poulsen bliver derfor fundet fuldt tjenestedygtig og giver møde ved 11. Bataillon i Aalborg 1871. Nu udvikler der sig en sag, som giver genlyd i dansk presse de følgende år. Poulsen påstår nemlig hårdnakket, at tyren har tilføjet han så megen molest, at han er hæmmet i udførelsen af sine militære gøremål, bl.a. kan han ikke løfte hånden til hilsen. Militærets folk opfatter ham derimod som simulant. Og efter en række til dels malabariske undersøgelser (ophængning, elektriske stød m.m.) er de så sikre derpå, at Poulsen ligefrem bliver dømt for at være simulant.

Som sagt følger pressen sagen nøje. Der udvikler sig en avispolemik mellem Aalborg Stiftstidende, der repræsenterer Poulsens, de lokale og de folkelige interesser og hovedstadsbladene, særlig Dagbladet, hvor C. St. A. Bille residerede og skrev skarpt til fordel for det i enhver henseende store hartkorn og dets militær.

Det er om denne pressepolemik og Poulsens sag Ruth Schmidts bog »Den skæve rekrut fra Aalborg (1871-72)« handler. Ruth Schmidt er oldebarn til Poulsen, og derfor er hun selvfølgelig hans advokat; men hun har forståelse for militærets grunde til at tvivle på ægtheden af Poulsens lidelse og har skrevet en afbalanceret om end bredt fortalt og indimellem gisnende fremstilling. Bogen bliver interessant derved, at forfatteren løfter blikket og placerer sagen i den klassekamp, der i løbet af 1800-tallet udvikler sig mellem de besiddende i samfundet og det gemene folk, de latterlige »transtøvlere«, der tilmed i stigende tal lader sig se på tinge.

Om Poulsen var simulant eller ej, derom dømmer Ruth Schmidt ikke. Men

hun har sandelig fremstillet sagen, så man må undre sig over militærets og dets lægers fremfærd. De har ikke troet Poulsen over en dørtærskel, selvom han er kommet med bekræftende udtalelser fra lokale folk. Militæret har ene regnet sig selv for højeste autoritet. Poulsen fik sin straf og er muligvis blevet så svækket af militærets maltraktioner, at de har medvirket til hans tidlige død, kun 25 år gammel.

Bogen kan bestilles hos forfatteren på adressen: Helsebakken 4, 7100 Vejle.

Eske K. Mathiesen

Ole Bergh:

Til fods med Evald Tang Kristensen

København, Gyldendal, 1989. 212 s. ill. ISBN 87-0038762-2. Kr. 180,-.

Journalisten Ole Berghs Evald Tang Kristensen-biografi er spændende, og præget af ægte respekt for ETK's arbejde. Desværre kommer han ikke rigtigt til bunds i de mere komplicerede sider af Tang Kristensens virksomhed.

Bergh har ETK's erindringer, »Minder og Oplevelser«, som hovedkilde og anvender kursiv for at markere citater. Men han betjener sig ikke af noter og henvisninger, for at markere HVOR citaterne stammer fra. Irriterende, hvis man vil have fat i originalteksten. Bergh begynder – som »Minder og Oplevelser« – med en genealogisk udredning. Så kommer barndommen; Evald Tang Kristensen fødes 24/1-1843 i Nørre Bjært. Faderen dør, moderen gifter sig igen, og med tiden ender Evald på seminariet. Han bliver lærer og gifter sig med sin kusine Frederikke, der dør i barselseng allerede samme år. Folkemindeindsamlingen begynder for alvor og kontakten til Svend Grundtvig etableres.

Bogen følger ETK hos informanterne, i færd med at svøbe sine nyfødte børn, ved komfuret mens konen ligger i barselseng og i irritation over politik, H.C. Andersen og de missionske... Tilsidst møder vi den anerkendte Tang Kristensen, der får et ridderkors for sin indsats.

Med mange direkte – og indirekte – citater fra »Minder og Oplevelser« (bogen

er nærmest spækket med dem...) tegner Ole Bergh et levende og velment portræt. Men folkemindeindsamlingerne placeres ikke i en social og historisk kontekst. ETK's »standsbevidsthed« og konflikterne med den akademiske verden belyses næsten ikke. Faktisk omtaler Ole Bergh på s. 136 ETK som en af dem, der »bryder sig vej helt fra den sociale bund og omgås alle med samme uimponerede selvfølgelighed, uanset trang og stand«. Udviklingen i ETK's indsamlingsmotivation og hans holdning til materialet og meddelelsen er også sparsomt berørt.

Ellers er Bergh ikke bange for at vurdere ETK's mening om dette og hint. F.eks. på side 70, hvor det hævdes at ETK ville være blevet »højlydt forbløffet«, hvis han havde set »en udgivelse« fra 1986 som er »illustreret med frodige damer og virile tjenestekarle, aldeles uden tøj på kroppen« og angiveligt »uden ringeste forbindelse med det miljø, der var historiens udgangspunkt«. »Udgivelsen« nævnes ikke ved navn, men det må vel være »Den bortfløjne mødom«, der her udsættes for en helt urimelig og usaglig kritik. »Den bortfløjne mødom« refererer i citatform ETK's syn på de erotiske historier og overvejelserne om udgivelse af dem. Fortælsesituationens funktion belyses, og et »Minder og Oplevelser«-citater beskriver en informants levevilkår. (Samme citat anvender Ole Bergh sjovt nok selv på side 154-155.) »Uden ringeste forbindelse med det miljø der var historiens udgangspunkt« er »udgivelsen« absolut ikke.

Berghs sprog er tit unødvendigt arkaisk, faktisk kan man nogle steder komme i tvivl om, hvorvidt det er ETK eller Bergh, der taler. Nogle passager virker nærmest som refererende kommentar til »Minder og Oplevelser«. F.eks. beskrivelsen af en Københavnergade hvor ETK i Rundetårn undrer sig over hvordan damekjoler i bevægelse ser ud oppefra. Ole Bergh citerer »Minder og Oplevelser« i kursiv, og fortsætter i almindelig typografi: »med to væltede O'er viser han ved typografens hjælp, hvordan skærterne tog sig ud...« (s. 77). Kun hvis man kender »Minder og Oplevelser«, og ved at det foregående citat stammer herfra, kan man regne ud, at

Ole Bergh jo nok kommenterer en tegning sammesteds.

»Til fods med Evald Tang Kristensen« kan anbefales for den, der vil læse en spændende bog og samtidigt have en kort orientering i ETK's liv. Vil man dybere er »Minder og Oplevelser« suppleret med andre kilder nok stadigt at foretrække.

Charlotte S. H. Jensen

Birgitta Skarin Frykman og Elisabeth Tegner (red.):

Working Class Culture

An international symposium, organized by the Museum og Work, Norrköping, and the Department of Ethnology, University of Gothenburg, September 1986. Ethnological Publications 2. Department of Ethnology, University of Gothenburg. Göteborg 1989. ISBN 91-85838-18-7.

Tre år efter afholdelsen af et internationalt symposium om arbejderkultur foreligger en samling af de afholdte indlæg. Det virker, som om manuskripterne er blevet lidt bearbejdet, idet de nu er forsynet med noteapparat. I øvrigt er rapporten uprætentiøs i sin form og udseende med det, desværre meget kendte maskinskrivningslook, der i vore tekstbehandlingstider burde være en saga blot. Den er absolut ikke læsevenlig.

Det fremgår ikke, om symposiumets sprog var engelsk, men alle tekster er i hvert fald trykt på dette sprog – med mere eller mindre held. Det har åbenbart ikke faldet alle lige let, eller også er det oversættelsen, der hist og her har gjort stilen lidt tung.

Er bogen enkel i sin form, er den helt anderledes prætentios med hensyn til indholdet – hvad den helt naturligt må blive, når man får fagfolk fra hele Europa til at komme med deres bud på, hvad arbejderkultur er: Fra Danmark var det Svend Aage Andersen (Working-Class Culture as a Process) og Flemming Hemmersam (Folklore Studies and Working-Class Culture), fra Sverige Sven B. Ek (Reflections on culture), Anders Björklund (The Dokkers' Tools through 100 Years og Technological Change), Romulo Enmark

(The Working Class, The Middle Class and the Loss Family Functions) og Stefan Boman (The People's Story. On the Collection and Analysis of Autobiographical Materials).

Fra Tyskland havde man indbudt Wolfgang Kaschuba (Working-Class Culture. On the Historicity and Relevance of an Identity Concept), Dieter Langewiesche (The Impact of the German Labour Movement on Workers' Culture in Imperial Germany) og Dieter Kramer (How Are We to Document Working-Class Culture in the Museum, but Avoid Nostalgic Remembrances?) Fra Frankrig havde man inviteret Martine Segalen (Furnishing and Washing: The Complexity of a Cultural Pattern) og Michael Bozon (The Situation of Working-Class Culture in France). Østrigs repræsentant var Christian Fleck (»Class Consciousness«, »Collective Memory« and »Class Culture« – Three Approaches to the Analysis of the Working Class), Tjekslovaekiets Karel Fojtik (Ad Vocem »Working-Class Culture«, Norges Anne Eriksen (Autobiographies, an Oral Source – to What?) og Finlands Antti Metsänkylä (Features of Research on Working Life in Finland).

Oplægget fra symposieleledelsen indeholdt følgende spørgsmål til diskussion og besvarelse:

Hvordan defineres arbejderkultur?

Hvilke teoretiske indfaldsvinkler kan benyttes?

Hvilke erfaringer har vi fra det praktiske arbejde?

Hvilke argumenter taler for at definere almindelig arbejderklasse som livsstil?

Burde vi koncentrere os om variationer inden for arbejdere af begge køn, med andre ord afdække arbejderklassens kulturer?

Kort sagt: Yderst relevante spørgsmål til et yderst kompetent panel af forskere. Når bogen alligevel virker noget tam skyldes det antagelig, at der netop er tale om oplæggene til symposiet. Det er muligt, at foredragsholderne er blevet bedt om at foretage en bearbejdelse, men som indlæggene foreligger, afspejler de ikke den diskussion, som oplæggene skulle være startsskuddet til, og bringer ikke diskussionen videre.

For den almindelige læser havde det nok været mere givende at få et resumé af oplæggene (hvis der ikke var ressourcer til at trykke dem i fuld udstrækning) – og derefter et sammendrag af de uden tvivl meget interessante diskussioner, som er fulgt efter. Og endnu mere interessant ville det have været, hvis man samtidig havde fået indblik i de synspunkter, der kom frem på det seminar, som fulgte direkte i kølvandet på symposiet, med deltagelse af nogle af symposiets gæster suppleret med en bred vifte af forskere. Dette seminars oplæg er publiceret i foråret 1989. Summa summarum: Et spændende symposium og et ikke mindre interessant seminar præsenteres her med de indlæg, deltagerne af det første har nedfældet hjemmefra – inden diskussionerne og udvekslingen af synspunkter bragte ny indsigt.

Denne indvending vejer tungt, men naturligvis skal man være taknemmelig over, at det trods alt nu, tre år efter, er muligt for interesserede at få del i de forskellige forskeres syn på arbejderkultur.

For museumsinteresserede er der især et indlæg af relevans, Dieter Kramers »How are we to Document Working-Class Culture in the Museum, but Avoid Nostalgic Remembrances? – Some reflections on the role of the documentation of working-class culture in the cultural policy of today«.

Han påpeger den meget almindelige fare, der ligger i at fjerne en genstand eller et problem fra det aktive liv og tage det ind på et museum – hvorved det automatisk bliver fuldstændig harmløst. Han advarer også mod tendensen til at fordybe sig for meget i genstandene og deres ejere, som vi ofte knytter os så tæt til, fordi vi sympatiserer med dem. Det er vigtigt at arbejde med detaljerne, men ikke på bekostning af strukturerne. Samtidig peger han på vigtigheden af ikke at fratage mennesker retten til egen fortid; der må være et samspil mellem museum og publikum.

I et museum er det ikke nok blot at vise elendigheden og fortidens uretfærdighed. Der skal også være plads til at vise fremskridtene og arbejdernes bidrag til kulturen, både den organiserede og den

spontane. Endnu vigtigere er det at arbejderklassen står til ansvar for sine handlinger og er med til at præge fremtiden. Kramer nævner, hvordan vand- og vindkraft blev erstattet af damp, olie og elektricitet for nu igen at blive trukket frem som muligheder for alternativ energi. Arbejderbevægelsen og arbejderkulturen har tegnet fremskridtet, men må også betale sin del af omkostningerne – og det skal kunne ses på museerne.

Kramer slutter med den tankevækken- de historie om Hamburgs arbejdermuseum, der i en del år har fungeret med arbejdsgrupper bestående af unge forskere og gamle arbejdere. Der blev lavet undersøgelser og opbygget udstillinger i en gammel fabrik som led i bestræbelserne på at skrive en anden slags historie og opbygge en nutidig og fremtidig arbejderidentitet. Efter således at have vist, hvad de kunne og ville, lovede kommunen endelig at støtte økonomisk – men pludselig blev planerne ændret: Et skib bygget i 1960-erne på et af de nu uddøde hamburgske skibsværfter dukkede op, og nu skal pengene gå til restaurering af det. Det skal være en del af arbejdermuseet, og dermed vil tyngdepunktet blive rykket fra det nære arbejde i studiegrupperne. Skibet bliver en turistattraktion, og Hamburg får ikke et arbejdermuseum for lokalbefolkningen.

Anne-Lise Walsted

Hans Hauge og Henrik Horstbøll (red.): Kulturbegrebets kulturhistorie
Kulturstudier nr. 1, 1988. 192 s. ISBN 87-7288-220-4. Kr. 128,-.

Vagn Wåhlin (red.): Historien i kulturhistorien
Kulturstudier nr. 2, 1988, 400 s. ISBN 87-7288-221-2. Kr. 198,-.

Skriftrækken Kulturstudier udgives af Center for Kulturforskning ved Århus Universitet.

Center for Kulturhistorier blev oprettet som et tværfagligt center ved Århus Universitet i 1988. Med skriftrækken Kulturstudier præsenteres en række temaer indenfor moderne kulturforskning. Råstof-

fet til artiklerne er primært oplæg til seminarer og symposier på centret. Rækken indledes med 2 artikelsamlinger som indkredser og diskuterer kulturhistoriens kulturbegreber.

Som uddannet etnolog af »Brede«-skole (Institut for europæisk etnologi ved Københavns Universitet) kaster man sig med stor nysgerrighed og appetit over de to bøger. Det er jo et »konkurrerende« foretagende, det her. Ved »de andre« derovre i Århus noget »vi her« ikke ved noget om? Og har de nu til fulde forstået hvor vanskeligt et begreb »kultur« egentlig er? Kan »vi« mon virkelig lære noget af »dem«?

Appetitten stiger under læsningen. Det er inspirerende at præsenteres for mange forskellige synsvinkler på begrebet kultur, dels i form af teoretiske overvejelser (bd. 1) dels med udgangspunkt i konkrete studier (bd. 2). Forfatterne er rekrutteret fra en række forskellige humanistiske fagtraditioner, spændende fra de sproglige og musiske fag til historien og antropologien.

Bd. 1 afdækker kulturbegrebets udvikling indenfor forskellige videnskabsteoretiske (og nationale!) traditioner samtidig som de søger at indkredse et nutidigt, brugbart kulturbegreb, der formår at rumme dobbeltheden i begrebet: kulturen og kulturerne, det absolutte og det relativistiske.

Bd. 2 samler en række af de seneste årtiers synsvinkler på relationen historie-kulturhistorie gennem præsentationen af en række konkrete projekter ofte af tværvidenskabelig karakter.

I bd. 1, Kulturbegrebets kulturhistorie, indkredses kulturbegrebet ud fra to forskellige fagtraditioner, den litterære-filosofiske henholdsvis de antropologiske. I den første tradition har kultur været forstået som et absolut og samlende begreb, der definerede det fælles-menneskelige. Kultur var ensbetydende med de synlige produkter, artefakts, den kunne dyrkes, og tilegnes, f.eks. i form af den »store« traditions litteratur, kunst og musik. Som Johan Fjord Jensen påpeger i sit indlæg om »Det dobbelte kulturbegreb« kunne man i den litterære tradition dyrke og tilegne sig kulturen, så man blev »kulti-

veret«, mens man i den antropologiske tradition var en integreret del af kulturen. Med udgangspunkt i Raymond Williams kulturbegreb påpeger han, hvorledes de to begreber ikke er adskilte men skygger af hinanden. De er blevet til som svar på hinandens definitioner, og det moderne kulturbegreb omfatter derfor dels mængden af udskilte begreber om kultur: litteratur, musik, kunst dels den totale sammenhæng indenfor en helhed, »the whole way and life«.

Sammentænkningen af disse to begrebsstrategier er et gennemgående træk i bogens bidrag. Hans Fink er i sine to bidrag om inde på den samme tankegang med sin definition af kultur som et hyperkomplekst begreb. Også han ønsker at fastholde begrebets dobbelttydighed af alment og relativt, af det, der definerer mennesket i relation til naturen, samtidigt som det definerer forskellige grupper af mennesker i relation til hinanden. Kultur der derfor såvel de særlige kunstneriske frembringelser (set »finkulturelle«) som rammen for fælles menneskelige handlinger. Det kan ikke defineres entydigt, og er derfor velegnet til at udtrykke spaltninger og spændinger i gængse helhedsforestillinger samtidigt som det forsøger at skabe eller erkende helheder bag tilsyneladende spaltninger.

Hans Hauge nærmer sig problemstillingen gennem en analyse af Culture-begrebet i den engelske tradition. Det er forholdet mellem kulturbegrebet i den litterære og den antropologiske fagtradition, som interesserer ham. Kultur defineres som et sprog og litteraturen kan være/er en vigtig nøgle til kulturen fordi den repræsenterer en given kultur i »fortættet« grad. Hos Raymond Williams finder han en sammensætning mellem det litterære og det antropologiske kulturbegreb, hvor kultur fremstår som »an area of culture rather than an area of class«.

Hvor det engelske kulturbegreb kan betegnes som et bredt, åbent og deskriptivt begreb var det tyske længe tæt forbundet med et dannelsesideal. Henrik Kaare Nielsen giver et instruktivt overblik over kulturbegrebets udvikling i Tyskland især med henblik på de forestillinger om kultur som var centrale i meningsdannelsen i

den kulturelle og politiske offentlighed. Kulturbegrebet blev snævert knyttet til det tyske borgerskabs profilering af en egen identitet i modsætning til adelen, der »importerede« sine kulturelle forestillinger fra Frankrig. For det tyske dannelsesborgerskab var profileringen af en særlig social og kulturel identitet af afgørende betydning. Socialt var de uden reel indflydelse, men ved at tage patent på den dydige, autentiske, inderlige tyskhed kunne de distancere sig fra såvel den dekadente »civiliserede« adel som den »vulgære« pøbel. Kultur blev modstillet Zivilisation, forstået som det tillærte og overfladiske.

Kaare Nielsen viser hvorledes modsætningen kultur og civilisation ikke kun blev et modsætningspar indenfor samfunds- og kulturvidenskaben (Tönnies) men også dannede en basal referenceramme for f.eks. den officielle statslige propaganda i det tyske kejserrige, for siden at indgå en skæbnsvanger alliance med det nazistiske kulturbegreb. Samtidig dannede det tyske kulturbegreb (Herder: folkeånden) grundlaget for en egentlig kulturvidenskab.

Kulturbegrebet som et væsentlig redskab i opbygningen af en national identitet er også emnet for Torben A. Vestergaards artikel om kultur i dansk kulturforskning. Udviklingen af kulturbegrebet havde sammenhæng med den historiske situation hvor den absolutistiske verdensorden blev vendt på hovedet og den politiske orden fik sin legitimitet fra folket, ikke fra himlen. I opbygningen af den nationale identitet kom arkæologien til at spille en fremtrædende rolle, som den indehar den dag i dag. Arkæologien kunne dokumentere at »folket« havde en fortid, der svarede til nationalstatens grænser. Sammenkoblingen mellem arkæologi og dansk kultur betød at det arkæologiske kulturbegreb dominerede længe over de andre kulturvidenskaber. Kulturen var summen af enkeltelementer, i form af »fund« fra fortiden, enten det var konkrete materielle levn eller sagn og eventyr.

Centralt i den antropologiske diskurs om begrebet kultur står relationerne mellem »dem« og »os«, d.v.s. antropologiens forhold til sit objekt. Antropologiens ob-

jekt har altid været »de andre«, men i sin gennemgang af kulturbegrebet i antropologien påviser Ole Høiris, hvorledes studiet af »de andre« under de forskellige stadier af kulturbegrebets udvikling samtidig blev studiet af »os selv«. De »primitiv« kulturer kom ind i kulturhistorien gennem den evolutionistiske kulturopfattelse (Klæmm og Tylor). De repræsenterede »stadier« på menneskets vej fra natur til kultur. Gennem Malinowskis struktur-funktionalistiske studier blev de »primitiv« samfund atter centrale i kulturforskningen, fordi de var mere »gennemskuelige« end de moderne, komplicerede samfund. De blev laboratorier hvor forskerne kunne afdække fundamentale forhold som var skjult i vores egen kultur. Kulturen var ikke længere almen, men specifik, knyttet til et bestemt folk eller gruppe. Når alle folk besad hver sin helt specifikke kultur måtte de kunne ligestilles, ingen kultur var mere rigtig end andre, – heller ikke »vor egen«, den var nøjagtig så »eksotisk« som »de andres«. Da vi selv er produkter af »vor« kultur henter vi imidlertid de begreber, der skal beskrive »de andre« fra vor egen kultur, som vi derfor må forholde os kritisk til. Denne bundethed af egen kultur – etnocentrismen – kan forskeren ikke frigøre sig fra, – tværtimod er det erkendelsen heraf der bringer kulturvidenskaben fremad.

Kirsten Hastrup tager i sit bidrag afsæt netop i dette forhold: etnografens delta-gelse i »de andres« kultur som forudsætning for at kunne afdække og »skrive« kulturen. I takt med antropologernes gradvise »trængen ind i« de eksotiske kulturers sociale systemer og tankeverden, opdagede de, at »de andres« tankeverden ikke var hverken mere eller mindre subtil end »vores«. »Videnskab« var ikke forbeholdt »de andre«, antropologerne blev bevidst om manglen på naturlighed i deres egen civilisation. Mødet med »de andres« mentalitet og tankeverden fik antropologerne til at indse, at den videnskabelige sandhed ikke længere kunne afdækkes, den måtte konstrueres. Sociale strukturer og kulturelle mønstre kan ikke ses, de må defineres gennem et kategorisystem, den subjektive og den objektive viden produceres samtidigt. I antropologien er kultur

ikke længere et system af elementer i en bestemt form, men et system af relationer. Relationer kan erkendes, men ikke observeres. Kultur er derfor en analytisk implikation og ikke en empirisk kategori på linje med f. eks. samfund.

Kulturer materialiserer sig imidlertid i forhold til og i kontrast til andre kulturer. I mødet mellem etnografen og den »fremmede« kultur registreres den »anden« kultur i relation til de punkter, hvor den adskiller sig fra forskerens egen kultur. Den fremmede kultur repræsenterer det, som etnografens kultur ikke er. Resultatet bliver en krydskulturel diskurs mellem de to objekter: »os selv« og »de andre«, og de to objekter kan ikke adskilles. Ved at forstå »de andre« i deres anderledeshed indser antropologen sin egen kulturs mangel på selvfølghed.

Dette synspunkt er spændende, fordi det markant adskiller »Århus-skolen« fra »Brede-skolen«. I det etnologiske livs-formsbegreb, som det er udviklet af Thomas Højrup, arbejdedes også med forskerens »bundthed« af sin egen kultur. Forskeren er, som alle andre, en del af en livsform, og som sådan »blind« overfor andre livsformers tankeverden. Enslydende begreber som »arbejde«, »familie« og »fritid« har vidt forskelligt indhold i de enkelte livsformer. Hvor Kirsten Hastrup imidlertid mener at konfrontation imellem kulturer gør forskeren seende, eller rettere erfarende, så mener Højrup at teorien alene kan gøre forskeren »seende« fordi en teori som opbygges strengt begrebslogisk kan modvirke »etnocentrismen«, d.v.s. at forskeren erfarer gennem sin egen kultur. Højrup mener altså, at denne situation kan og bør undgås gennem teoriens stringens mens Hastrup mener, at den hverken kan eller skal undgås, idet det er erfaringen af den fremmede realitet som kendetegner antropologien. Det erkendelsesteoretiske brud som indtræffer ved mødet med »de fremmede« er nødvendigt for udviklingen af teorien om kultur.

Bogens indlæg sammenholdes af deres forsøg på at indkredse et nyt kulturbegreb, der rummer såvel det »gamle« dansesbegreb som den nye opfattelse af kultur som levet liv. Sammentænkningen

af de to begreber virker spændende, men det er spørgsmålet om det fører frem til et operationelt kulturbegreb. Det gamle dannelsesbegreb, der stadigvæk er dominerende i den offentlige debat, er ikke som det antropologiske kulturbegreb forankret i en materiel virkelighed, det knytter sig primært til ideernes verden og til produkterne af disse ideer. Samtidigt har det gennem århundreder haft en hierarkiserende effekt: noget kultur var finere end andet og nogle mennesker havde tilregnet sig mere af den kultur end andre. Derfor var der en videnskabelig begrundelse for en »kultiveret« afstandstagen fra »de andre« – de ukultiverede og primitive, hvad enten de boede i stammesamfund i Afrika eller i industribyernes arbejderkvarter. De to kulturbegreber kan derfor først indgå i et fælles dobbelsidigt kulturbegreb når kvalitetsbedømmelsen af kulturelle frembringelser fjernes, ellers risikerer man at arbejde med et begreb der kan legitimere sociale uligheder.

Hvor bd. 1 indkredser forskellige kulturteorier på det teoretiske plan rummer bd. 2 en lang række bidrag der præsenterer nyt og spændende empiriske materiale fra aktuel kulturhistorisk forskning i et tværvidenskabeligt perspektiv. Bogen er opdelt i tre hovedafsnit, hvoraf det første behandler kulturhistoriens historiografi, det andet giver eksempler på levevilkårs og livsformsstudier, mens den tredje arbejder med bevstheds- og mentalitetshistorie. I det første afsnit sættes nutidige problemstillinger i relation til den kulturhistoriske tradition i Danmark, sådan som den groede frem uden for faghistorikerens række.

Poul Porskær Poulsen har skrevet det indledende bidrag om den kulturhistoriske tradition i dansk forskning. Udgangspunktet er Troels Lunds og Hugo Matthiessens forfatterskaber. Troels Lunds kultursyn har store ligheder med den nye kulturhistoriske forskning. For ham er begivenhedshistorien kun en svag afglans af den egentlige historie: kulturstrømmens pulseren gennem menneskenes liv og konkrete hverdag. Hugo Matthiessen er også langt forud for sin tid med sin interesse for studier af marginaliserede mennesker eller befolkningsgrupper.

Gennem studiet af f.eks. bødlens vilkår afdækker han en marginal-gruppens levevilkår og samtidig ser han den som spejl for samtiden. Gennem synet på de »anderledes« og udstødte fortæller den respektable verden om sig selv og sine egne normer.

Traditionerne fra den gamle danske kulturhistorie falder fint i tråd med problemstillinger i den nye kulturhistorie. Forfatteren nævner specielt den kulturopfattelse som præsenteres af de svenske etnologer J. Frykman og O. Löfgren i bogen »Den kultiverade människan«. Her defineres kultur som »det filter, hvorigennem mennesket skaber sit verdensbillede«. Forfatteren tager afstand fra »Brede«-skolens – og især P. O. Christiansens kraftige kritik af forsøgene på at sammentænke historie og antropologi til en historisk antropologi. Han finder ingen egentlig strukturel modsætning i de to fags målsætning. Også for historikeren er det af intet interesse at afdække strukturen bag begivenhederne og nå frem til et to-talt billede af »virkeligheden«.

Marianne Groth Bruun vurderer kvindeforskningens position i forhold til kulturhistorien ud fra to nye samleværker, Kvindfolk (dansk) og Kvinnernes Kulturhistorie (norsk). Også indenfor den kulturhistoriske forskning er det påkrævet med et kvindespecifikt perspektiv. Hun tager udgangspunkt i sine egne undersøgelser af De danske Husmoderforeninger og påviser hvorledes foreningen fungerede som formidler af samfundets mandligt strukturerede verdensbillede til kvinderne. Den medvirkede dermed til at fastholde kvinderne i en opfattelse af husarbejdet som et specifikt kvindearbejde, uden reel samfundsmæssig betydning. Den traditionelle kulturhistorie har – som historievidenskaben iøvrigt – brugt det mandlige verdensbillede som norm. Skal kulturhistorien rumme menneskenes samlede erfaringer må kvindernes erfaringer også afdækkes for at kunne indgå i det kulturhistoriske helhedsbillede.

Vagn Wählin har skrevet det tredje bidrag til dette afsnit om historiefagets udvikling. Fagets udgangspunkt var statens og administrationens behov for legitimering og selvforståelse, og seriøs historisk

forskning byggede på de offentlige arkivers og overlæssens skriftlige efterladenskaber. I takt med Danmarks udvikling fra en feudal stat til et industrikapitalistisk samfund skete der en udsplætning af en række discipliner fra den historiske forskning, som økonomisk historie og kirkehistorie. Discipliner som kulturhistorie, uddannelseshistorie og lokalhistorie voksede frem ude omkring i landet på folkelig basis uden nogen større tilknytning til det »professionelle historiske formskærerlav« på universiteterne. Andre lærerstole kom til (Materiel folkekultur i København, politoloiske og sociologiske fag ved Århus Universitet). Først indenfor det sidste årti er der sket en udvidelse af historiefagets interesseområde, først mod en bred samfundshistorie, siden mod en kulturhistorie med inspiration fra mange forskellige teoretiske indfaldsvinkler. Kulturhistoriens rum og tema omfatter samspillet mellem de materiel/økonomiske, de sociale og de bevidsthedsmæssige afærer indenfor samfundstotaliteten. Dens teori og metodik forudsætter inddragelsen af antropologiske struktur- og funktionsanalyser og nødvendiggør brug af teknikker og teorier for indlevelse i »andres« mentale og bevidsthedsmæssige forhold. Kulturhistorien er andet end klassisk historie med udeladelse af statspolitikken. Den eksisterer i et skæringspunkt mellem antropologi, etnologi og historie.

Man savner endnu et bidrag i dette første afsnit, nemlig en specificering af arbejderkulturforskningen i relation til kulturhistorisk forskning. Netop i forlængelse af indlægget om kvindehistorie havde det været naturligt fordi udgangspunktet er det samme, arbejderkultur som en anden synsvinkel på kulturhistorien, en synsvinkel, hvor det ikke er den dominerende, men de domineredes kultur som indkredsnes, ofte en kultur, der ikke er dokumenteret i de skriftlige kilder.

I bindets andet hovedafsnit, »Kulturhistorie, levevilkår og livsformer«, præsenteres forskellige kulturhistoriske studier spændende fra beskrivelser af hverdagsliv og vilkår med eksempler hentet bl.a. fra museerens arbejdsområder til teoretiske overvejelser over studiet af livsformer.

Artiklen »Paradis af ørke« af Carsten Bach Nielsen er et eksempel på hvorledes kunsthistorikeren kan arbejde sig hen mod en kulturhistorisk – og ikke en æstetisk – syntese i sit arbejde med billedanalysen. Udgangspunktet er en række venetianske kobberstik med bibelske motiver fra 1700-årene der gang på gang dukker op som forlæg for væg- og panelmalerier i kirker, på herregårde og større bøndergårde i Danmark. Hvorfor benyttes der netop venetianske forlæg, hvad er baggrunden for at motiverne sammenkæder det bibelske og det pastorale, og endelig – hvorfor netop i den danske provins. Venedig var et yndet mål for samtidens overklasse, og venetianske kunstnere engageredes til dekorationsopgaver i Tyskland, England og Sverige. Samtidig spredtes kendskabet til den venetianske kunst gennem kobberstik, der kunne anvendes som direkte forlæg til malerier. Yndede motiver var pastorale scener, der illustrerede bibelske motiver. Det er især i Nørrejylland, i kirker og på herregårde at disse forlæg genfindes i det danske dekorationsmaleri. For at forstå forkærligheden for motivvalget afdækker forfatteren hyrdetemaets historie i den europæiske kulturkreds. Den pastorale symbolik rummer drømmen om det tabte paradis, fjernet fra de »civiliserede« højkulturer. Men det er ikke naturen som sådan der dyrkes. Pastoralen er et billede på menneskets trang til at søge sig selv. Den knytter an til en europæisk tradition om eneren, der skaber sin egen tilværelse (Robinson Crusoe).

Forfatteren dokumenterer, at valget af de venetianske motiver på dansk grund ikke er en tilfældighed. De har appelleret til »bestillerne«, den »nye« nordjyske »adel«, der i stor udstrækning var »opkomlinge« med rod i borger- og bondeslægter. Den gamle ofte forgældede, adel solgte deres godser til denne nye klasse af »strugglers«, som hermed kunne købe sig en position, de ikke besad gennem fødslen. De jydsk godsejere kunne ikke prale af deres gamle slægter, men de kunne genfinde elementer af deres egen historie i patriarkernes historie. De bibelske motiver var velkendte og forståelige i modsætning til den antikke

mytologi, som det samtidige dekorationsmaleri ellers ofte benyttede sig af. I den venetianske rokokko genfandt de »nye« godejere en ulyst til at indgå i samfundets faste rammer og konventioner, en situation og de genkendte fra sig selv.

Det følgende bidrag »Om at skabe kulturstorie« beskriver tre konkrete museumsprojekter som eksempler på museernes bestræbelse på en mere aktiv og udadvendt indsamlings- og forskningspolitik. De tre projekter udgør dele af en samtidssdokumentation: En arbejdsdragsregistrering, der beskriver dragtens brug i nutiden, spændende fra en oliefabrik til et symfoniorkester. Her er det menneskene selv der er undersøgelsens objekt. En registrering af et hus i Lemvig (håndværk og modehandel) og dets beboere gennem tiden. Huset havde tilhørt den samme familie i mange generationer. Endelig er der Frederiksbjergprojektet, der beskriver arbejderboligen igennem flere perioder med udgangspunkt i menneskene og deres boliger. Bydelen forandrede karakter i takt med de generelle samfundsmæssige ændringer fra en »ung« industriarbejderbydel med en homogen befolkning til et blandet kvarter med studenter og akademikere som dominerende indslag. Projekterne er eksempler på museernes nye indsamlings- og forskningsprofil, hvor man aktivt opsøger det materiale, man ønsker at indsamle og/eller dokumentere. Museerne udvælger nu således bevidst det kilde-materiale, som skal bevares for eftertiden, hvor denne udvælgelse tidligere skete tilfældigt, afhængigt af hvilke genstande folk selv anså for »passende« at tilbyde museet. Den aktive indsamlingspolitik styrer nok udvælgelsen men giver også fordybet kundskab om tingenes brug og funktion, hvilken sammenhæng de er en del af.

John T. Lauridsen har i sin artikel om Borgerkultur i 1500- og 1600-tallet kritiseret ældre tiders opfattelse, at kun adlen havde et sådant niveau af dannelse og kultur, at de kunne fungere som statsbærende klasse i den fremvoksende centralstat. Men inddragelse af kulturhistorisk materiale (bygningsskultur, boligindretning) demonstreres, hvorledes storbor-

gerskabet er »på linje med« adelens førende lag allerede omkring 1600. Storborgerskabet inddrages da også på ledende poster i statsadministrationen samtidigt med enevældens indførelse.

Poul Holm præsenterer det store fællesnordiske projekt om Kattegat-Skagerak og giver eksempler på dets hidtidige forskningsresultater. Projektet er udsprunget af ideen om Kattegat-Skagerak som fælles havorienteret kulturområde, med ensartede levevilkår og hyppige kulturelle forbindelser gennem handel, fiskeri og turisme. Et område, der klart dokumenterer at de kulturelle grænser ikke sammenfalder med administrationens og den officielle historieskrivnings grænser.

Steen Busck gennemgår kritisk livsformsbegrebet, som det er udviklet af Thomas Højrup. Han har vanskeligt ved at se nødvendigheden i dets udvikling, idet han finder det blot er et camoufleret klassebegreb. Et af de punkter han kritiserer er den grundlæggende antagelse, at et samfund må indeholde flere sameksisterende produktionsmåder, som så giver basis for fundamentalt forskellige livsformer. Ligeledes stiller han sig skeptisk til livsformsbegrebets pointering af fundamentale begrebslige forskelle i sproget (begrebet arbejde f.eks.). Derfor finder han ikke at teorien kan bibringe forskningen noget nyt, kun arbejdsmetoden med sin anvendelse af feltarbejde og registrering af hverdagsliv. Busck diskuterer imidlertid ikke livsformsteoriens udfordring i relation til klassebegrebet. Hvor den klassiske marxisme opererer med forskellige former for bevidsthed afhængigt af, hvorvidt man har indset sin dominerede position i samfundet eller ej (arbejderklassens potentielle revolutionære bevidsthed), så understreger livsformsteorien, at livsformer vil søge at opretholde, og ikke ændre, vilkårene for sin eksistens. Den revolutionære arbejder er snarere et romantisk billede i karrierelivsformens bevidsthed end det er en realitet i arbejderkulturen.

I bindets sidste afsnit om »Kulturhistorie, mentalitet og bevidsthed« præsenteres en række bevidstheds- og mentalitetshistoriske problemområder, som religiøse vækkelser, folkelig læsning og

spørgsmålet om eksistensen af en dansk mentalitet.

Ironisk nok er to af bidragyderne, Thomas Bloch Ravn og Uffe Østergaard inde på tankegange, der ligger tæt op ad det af Busck så forkætrede livsformsbegreb. Den særlige politiske kultur, som Østergaard afdækker, og den særlige økonomiske kultur, som Bloch Ravn omtaler har netop deres rod i en bestemt samfundsgruppe eller livsform, den selvstændige livsform. Det særligt danske ligger måske netop i denne livsforms sejhed og gennemslagskraft. Bondebrug forsvinder, men livsformen genskaber sin eksistensbetingelser på ny blandt fiskere, håndværkere, blandt handlende og små virksomhedsejere, i by og på land.

Uffe Østergaard har i sit meget vel-skrevne og let ironiske (typisk dansk!) essay om bønder og danskere givet sig i kast med den vovelige opgave at afdække, hvorvidt der findes en særlig dansk politisk kultur. Det er det »fælles danske« han søger at afdække – det lag i mentaliteten, der er fælles for herskende og beherskende. Østergaard finder en dansk egenart centreret omkring folkeligheden som begreb. I det danske samfunds udvikling fra enevældig stat til demokratisk kapitalisme kom klassen af agrarkapitalister, gårdmændene, med familiebruget som forudsætning for driften, til at spille en dominerende rolle i udformningen af en ny politisk bevidsthed. Grundtvigs opfattelse af folkelighed og frihed fik en afgørende betydning for udviklingen af gårdmændenes særlige nationale og politiske bevidsthed, en bevidsthed præget af selvsikkert bedreværd, af snusfornuft og moderation. Ideologi og den særlige agrarøkonomiske struktur med de mange mellemstore gårde skabte i forening de specifikke forudsætninger for et mellem-lagssamfund, der hyldede kompromiset fremfor det ekstreme løsninger.

Gennem andelsbevægelsen, uddannelsessystemet og den særlige danske konstruktion: folkekirken, spredtes bondebevægelsens selvforståelse til hele befolkningen. Østergaard mener således, at socialdemokratiet helt afgørende blev præget af grundtvigianismens folkelighedsbegreb. Partiets omdefinering af sin

egen rolle fra et klasseparti til et folkeparti var en logisk følge af denne politik og klassesamarbejdet med de radikale medvirkende til at cementere en særlig dansk politisk kultur. Østergaard inddrager ikke arbejderbevægelsens kulturelle organisering i denne debat, men der er klare lighedspunkter mellem arbejderbevægelse og andelsbevægelse politisk-organisatorisk såvel som kulturelt. Der går en lige linje i ordvalg og sprogbrug fra Grundtvig over Jeppe Aakjær til Oskar Hansen! Socialdemokratiet opbyggede et velfærdssamfund der baserede sig på en overførsel af indkomster mellem de enkelte grupper i samfundet, og ikke, som i Sverige, på en direkte styring af det økonomiske liv og den industrielle udvikling. Den tredje vej mellem kapitalisme og socialisme har som utopi haft en stor betydning i dansk politik.

Thomas Bloch Ravns bidrag om »Fortiden i nutiden« behandler især mentalitetshistoriens centrale betydning i den kulturhistoriske nyorientering. Den har – i Danmark – inkorporeret det bedste fra den marxistiske forskningstradition og knytte an til en civilisationskritik. Med eksempler fra engen forskning viser han, at den i dag herskende økonomiske logik er historisk og kulturelt bestemt, og at andre logikker – f.eks. en moralsk økonomi med historisk baggrund – overlever midt i vor tilsyneladende monolitiske konkurrenceøkonomi. Denne historisk forankrede økonomi konstituerer en særlig dansk økonomisk kultur, med rødder tilbage i håndværkerlavens og bondesamfundets opfattelse af fair prisdannelse (den selvstændige livsform?).

Johan Fjord Jensen er inde på samme mulighed, at tidligere former for forståelse og social praksis trods ændrede ydre samfundsforhold kan leve videre gennem sine virkninger, og han søger at udrede, hvorledes disse immaterielle kulturelle lag kan graves frem. Med udgangspunkt i en konkret ægteskabssag fra 1700-årene udreder han forholdet mellem de nye borgerlige normer og den »gamle« feudalkultur. Slægtssamfundets betoning af ægteskabet som en kontrakt mod borgerskabets betoning af individets ret til følelser.

Vagn Wählin tager udgangspunkt i sit arbejde med de folkelige religiøse bevægelser (Indre Mission) i sit indlæg om »Religion, mentalitet og bevidsthedshistorie«. Han mener at kunne udpege en række principielle forhold ved studiet af religiøse bevægelser. Han finder, at den videnskabelige rationalitet ikke formår at indfange det centrale i det religiøse sprog og peger derfor på det nødvendige i forskernes direkte indlevelse i de religiøse oplevelser. Først herigennem kan man forstå vækkelsen som den totaloplevelse det er – en overgangsrite hvor alle tidligere relationer ændres og en ny orden opstår.

Synspunktet er sympatisk og ligger tæt på antropologernes krav om erkendelse gennem deltagelse i en anden kulturs hverdagsliv. En religiøs oplevelse er imidlertid så »total«, at forskerne risikerer et andet problem som i antropologien kaldes at »go native«, dvs. at identifikationen med og indlevelsen i de andres kultur bliver så total, at det senere bliver muligt at distancere sig fra oplevelsen og bearbejde den til videnskabelig indsigt.

Forholdet folkekultur-elitekultur er en velkent problemstilling i etnologisk forskning, måske mest fremragende behandlet af Robert Redfield i hans essays om »the Great« og »the Little Tradition«. Henrik Horstbøll behandler temaet i relation til folkebøgernes udbredelse og indhold. Folkebøgerne var masseproduceret »trivial«-litteratur hvis indhold var en blanding af moralsk opbyggelige historier, håndbøger, almanakker og underholdning. Ofte med en ironisk brod til det etablerede stadssamfund og åbenbare samfundsmæssige urimeligheder. Deres indhold var en kilde til bekymring for overklassen, som hellere så at de lavere klasser tilbragte deres (fri)tid med at lytte til nyttig højtlesning af opbyggelige skrifter. Det folkelige i folkebøgerne var ikke så meget deres indhold, men deres udbredelse. De gav almuen en uafhængig mulighed for selv at vælge sin litteratur.

Martin Zerlang indkredser nogle væsentlige sider af forholdet mellem litteraturhistorie og kulturhistorie. Litteraturen ses og fortolkes nu i vekselvirkning med samfundet og dets kulturelle møn-

stre. Disse vekselvirkninger relaterer sig såvel opad-nedad i den sociale pyramide som geografisk udad til andre kulturer i en center-periferi-tankegang. Som disciplin blev litteraturhistorien til i et samspil mellem ændret historieforståelse og modernitetens fremtræden i oplysningstiden, hvor forandring og fremskridt blev nye og positive elementer i en kulturel helhedsforståelse. Med romantikken rettedes helhedsforståelsen kulturelt set bagud i historien og koncentreredes om nationen, mens naturvidenskaben udskiltes og prægedes af en civilisationsoptimisme. I 20. århundrede isolerede nykritikken, formalismen og strukturalismen litteraturen fra dens sociale og kulturelle kontekst. I 1970'erne slog inspirationen fra både Marx, semiologi og Freud igen i et broget mønster med en enorm udvidelse af interessefeltet til følge. En bevidsthedshistorie kæmpede sig frem under stadig konflikt med stoffet, som ikke altid lod sig indordne under teorierne. Den sidste bølge repræsenteredes af mentalitetshistoriens gennemslag i litteraturforståelsen og det helhedssyn, der her præsenteres. Mentaliteten ses som en matrix til at forstå det menneskelige »fælles« som gør, at selv modsætninger i stedet for kaotiske bliver forståelige.

Hvor der i bd. 1 var sammentænkning af de mange teorier til et helhedsbegreb, som gjorde læsningen spændende, er det her spændevidden og mangfoldigheden i indlæggene som fængsler. Det er altid spændende at blive præsenteret for solid velfunderet empiri. Samtidig gribes man af en næsten nostalgisk følelse, i positiv forstand. Mange af problemstillingerne har man selv arbejdet med som »Brede-etnolog«. Gennemgangen af f.eks. Huges Mathiessens forfatterskab, det lundensiske kulturbegreb og Tübingen-skolens materielt forankrede hverdagskultur var jo stadier i ens egen vej til den etnologiske »erkendelse«. Heri ligger nok bogens største udfordring til »de andre« (eller »os«) fra »Brede«-skolens etnologiske tradition. Bidragene rummer diskussioner af en lang række forskellige kulturteorier, som man nu har forladt i Brede. For 10 år siden var spektret her lige så bredt, siden koncentrerede man

alle kræfter om at fravælge de teorier, der ikke kunne betragtes som tilstrækkeligt logisk opbyggede og holdbare. Tilbage stod det meget omfattende, men på sine punkter også meget svært tilgængelige livsformsbegreb, et begreb der overbeviser ved sin logiske konsistens, men samtidig skræmmer, fordi det udelukker en debat af netop den karakter, som skrift-rækken Kulturstudier demonstrerer. Kan »vi« lære noget af »dem«?

Kulturstudier bd. 1 og 2 handler om kul-

turteori, og selv om stoffet på mange måder er svært tilgængeligt er hovedpar-ten af indlæggene skrevet i et letlæst, og veloplagt sprog. Skriftserien henvender sig især til »inderkredsen« ved universite-terne og andre forskningsinstitutioner, men det er synd hvis læserskaren ind-skrænkes hertil. Mange af indlæggene vil være velegnede i gymnasiernes undervis-ning, især de mere empirisk funderede indlæg i bd. 2.

Annette Vasström

Indsendt litteratur

- ALLE TIDERS ODSHERRED 1989. (Red.): Ole Strandgaard. Udg. af Odsherred Museum. ISSN 0108-9846.
- ANDERSEN, POUL: På tur med Biehl – i Graasten. Sønderjyske billeder 2. Historisk Samfund for Sønderjylland, Aabenraa 1989, 48 s., rigt ill. Kr. 90,-, 60,- for medlemmer.
- ASK. Tidsskrift for dansk folkekultur nr. 11, 1989. 36 s. ill. ISSN 0109-4718. Kr. 35,-.
- EBELTOFT ARKIVERNE 1842–1970 ved Harry Christensen. Udgiverselskabet ved Landsarkivet for Nørrejylland. 1989. 172 s. ill. ISBN 87-89039-08-4.
- FUSSINGØ. (Red.): Frits Nicolaisen & Palle Schødt Rasmussen. Udg. af Randers amts historiske Samfund. Randers 1989. 234 s. ill. Kr. 152,-, medl. kr. 112,-. ISBN 87-87416-32-8.
- FYNSKE MINDER 1989. Odense, Odense Bys Museer, 1989. 200 s. ill. ISBN 87-87162-34-2.
- GRANDELL, AXEL: Historiska studier i folkliv. Åbo Akademis Förlag. Åbo 1989. 149 s. ill. ISBN 951-9498-47-8.
- HISTORISK AARBOG FRA RANDERS AMT LXXXIII. Udg. af Randers Amts Historiske Samfund 1989. 136 s. ill. Kr. 105,-, medl. kr. 90,-. ISSN 0108-4100.
- HÆSTRUP, JØRGEN: Far, Folk og Fisk. Træk af min fars lystfiskerliv ca. 1900–1937. Odense Universitetsforlag 1989. 84 s. ill. Kr. 128,-. ISBN 87-7492-721-3.
- JANSEN, HENRIK M.: Elvira Madigan og Sixten Sparre. Som samtiden opfattede dem – og 100 år senere. Skrifter fra Svendborg & Omegns Museum, Bind 21. Svendborg 1989. Kr. 98,-. ISBN 87-87769-09-3.
- JENSEN-PIONER, ADOLF: Krybskytteliv. Forlaget Skippershoved 1989. 124 s. ill. Kr. 148,-. ISBN 87-89224-08-6.
- JOHNSEN, JOHN: PETER – En historie fra grænselandet. Udg. af Forlaget Kulturbøger. Ringe 1989. 112 s. ill. Kr. 82,-. ISBN 87-88327-123-2.
- JONASEN, OTTO: DREJØ – »Øen midt i verden«. Svendborg & Omegns Museum. 1989. 144 s. ill. Kr. 120,-. ISBN 87-87769-336.
- KJÆRGAARD, THORKILD: Danmark og den franske revolution / Le Danemark et la révolution française. Det kongelige Bibliotek. 1989. 125 s. ill. Kr. 75,-. ISBN 87-7023-376-4.
- KOEFOED, H. A.: Ventesal. En bornholmsk håndværkers rejsedagbog fra 1907. Rønne, Bornholms Tidendes Forlag, 1989. 32 s. ill. ISBN 87-87373-69-5.
- KRUSE, HANS: Lærerliv og skoletanker. Kjellerup, Blicheregnens Museum. 1989. 20 s. ill. Kr. 10,-. ISBN 87-982951-3-6.
- KUSTBYG I FÖRÄNDRING 1650–1950. John Rogers (red.). Meddelelser fra Familiehistorisk projekt. Historiska Institutionen. Nr. 8. Uppsala 1989. 130 s. ISBN 91-506-0726-x.
- NORD NYTT. Nordisk tidsskrift for folkelivsforskning. 36. Lyngby 1989. 128 s. ill. ISSN 0008-1345.
- NORD NYTT. Nordisk tidsskrift for folkelivsforskning. 37. Kulturteori. Lyngby 1989. 152 s. ill. ISSN 0008-1345.
- NORD NYTT. Nordisk tidsskrift for folkelivsforskning. 38: Tysk etnologi. Brede, Institut for europæisk folkelivsforskning, 1989. 128 s. ill. ISSN 0008-1345.

- NORD NYTT. Nordisk tidsskrift for folkelivsforskning. 39: Formidling af landbokultur – historien om et image. Brede, Institut for europæisk folkelivsforskning. 1989. 80 s. ill. ISSN 0008-1345.
- ORD & SAG 9. Red.: Viggo Sørensen. Udg. af Institut for Jysk Sprog- og Kulturforskning. Århus 1989. 52 s. ill. ISSN 1008-8025.
- PLOV, CHRISTINE: Lærerhjem og lærerindliv. Sønderjyske levnedsløb Nr. 27. Historisk Samfund for Sønderjylland, Aabenraa 1989. 140 s. ill. ISBN 87-7406-047-3.
- REHDER, F., STOBINSKY, A., DETTLAFF, S.: Volksleben, Kirche und Obrigkeit in Schleswig-Holstein. Karl Wachholtz Verlag. Neumünster 1989. 452 s. ISBN 3 529 2470-8.
- REVISION OVER GRAM OG NYBØL GODSER 1761. Udg. Historisk Samfund for Sønderjylland. V/ Peter Kr. Iversen. Aabenraa 1989. 441 s. Kr. 183,- (for medlemmer kr. 122,-). ISBN 87-7406-039-2.
- SØNDERJYSKE ÅRBØGER 1989. Udg. af Historisk Samfund for Sønderjylland. V/ Knud Fanø & Lars N. Henningsen. 607 s. ill. ISSN 0106-4452.
- SØNDERJYSKE ÅRBØGER. REGISTER 1889–1989. Udg. af Historisk Samfund for Sønderjylland. V/ Børge L. Barløse. 487 s. Kr. 150,-. ISBN 87-7406-043-0.
- ZEUTHEN, GEORGE: Caramba – for pokker. Faaborg kulturhistoriske Museer 1989. 136 s. Kr. 96,-. ISBN 87-88421-07-4.

